

OPEN MONUMENTENDAG 2018

In Europa

Gemeenten:

's-Hertogenbosch
Sint-Michielsgestel
Vught

8 september centrum

9 september buitengebied

OPEN MONUMENTENDAG BERNHEZE

> ZONDAG 9 SEPTEMBER 2018
WWW.BERNHEZE.ORG

- Kasteel Heeswijk www.kasteelheeswijk.nl
- Meerijische Museumboerderij www.museumboerderij.nl
- Kilsdonkse Molen www.kilsdonksemolen.nl
- Abdij van Berne www.abdijvanberne.nl
- Molen Windlust Nistelrode
- Molen Windlust Vorstenbosch
- Depot /t Oude Raadhuis Heesch www.depot-heesch.nl

BankGiro Loterij
open MONUMENTENDAG

ALGEMENE INFORMATIE

WEEKEND

Net als de afgelopen jaren is Open Monumentendag dit jaar weer een Open Monumentenweekend. Op zaterdag monumenten bekijken in de binnenstad. Op zondag in samenwerking met de gemeenten Vught en Sint-Michielsgestel toeren door de omliggende dorpskernen, van monument naar monument.

PUBLIEKSINFORMATIE ZATERDAG

De centrale informatiebalie van Open Monumentendag is in het Stadhuis, Markt 1, 's-Hertogenbosch, telefoon: 073-6155226. Alleen op zaterdag geopend van 10.00 tot 17.00 uur.

AFWIJKENDE OPENINGSTIJDEN

De monumenten in de binnenstad zijn alleen op zaterdag (gratis) geopend van 10.00 tot 17.00 uur. De monumenten in het buitengebied zijn alleen op zondag geopend van 11.00 tot 17.00 uur. Let op: sommige monumenten kennen afwijkende openingstijden. Dit staat in het magazine aangegeven.

PARKEREN / TRANSFERIA

In en om het centrum zijn diverse parkeergarages. Wij adviseren echter om gebruik te maken van de transferia. Parkeren plus openbaar vervoer voor maximaal 4 personen naar het centrum van de stad (en ook weer terug) kost u maar € 4,00. U kunt buslijn 60, 70 of 80 gebruiken.

De transferia zijn

- Pettelaarpark, Pettelaarpark 59
- De Vliert, Stadionlaan 9
- Willemspoort, Vlijmenseweg 10

Zie ook: www.parkeren-denbosch.nl

ERFGOED 'S-HERTOGENBOSCH ROUTE APP

Met de Erfgoed 's-Hertogenbosch Route App wordt de Open Monumentendag 2018 nóg leuker!

Download de gratis app Erfgoed 's-Hertogenbosch en beleef de Open Monumentendag op een makkelijke en vernieuwende manier. Met de app zie je in één oogopslag welke monumenten zich bij jou in de buurt bevinden. Je mist geen informatie, want alle teksten uit het boekje staan ook in de app. Bovendien zijn er extra historische foto's uit onze beeldbank toegevoegd aan de monumenten. Hierdoor krijg je een beter beeld van hoe de monumenten er vroeger bijstonden.

BAAC

ARCHEOLOGIE EN BOUWHISTORIE

www.baac.nl denbosch@baac.nl

Erfgoed 's-Hertogenbosch Route App

Alle Open Monumenten binnen handbereik!

www.erfgoedshertogenbosch.nl/routeapp

ANDROID APP ON Google play

Available on the App Store

SH 'S-HERTOGENBOSCH

ORGANISATIE OPEN MONUMENTENWEEKEND

- Gemeente 's-Hertogenbosch
- Gemeente Sint-Michielsgestel
- Gemeente Vught
- Genootschap ter bevordering van het Gebruik van de Naam 's-Hertogenbosch
- Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch
- Stichting 's-Hertogenbossche Monumentenzorg
- Het Schuttersgilde de Oude Schuts
- Heemkundekringen Angrisa, Rosmalen, De Orthense Schaar, De Heerlijkheid Herlaar, Op die Dungen en De Plaets
- Vughts Museum
- Nationaal Monument Kamp Vught
- Vestingfietsen/Hertogboeren

Met bijzondere dank aan **ALLE** vrijwilligers!

En de leden van het comité Open Monumentendag: Jac. Biemans, Harry Boekwijt, Bert van Coenen, Frans Bolder, Hennie van Eldijk, René van der Heijde, Ed Hupkens, Rob van de Laar en Celestine Vugts

Voorpagina: entree Sociëteit Amicitia/De Zwarte Arend, lantaarn met de mythologische figuur Atlas, die de wereldbol torst. De beeltenis verwijst naar de naam van dit pand 'De Wereld'.

Harmonie Oude Post 's-Hertogenbosch

Harmonie Oude Post is opgericht in 1923 als onderdeel van de personeelsvereniging van PTT2. De vereniging bestaat uit twee onderdelen; namelijk het harmonieorkest én de drumband. De muziek vandaag is zeer divers en varieert van lichte en makkelijk in het gehoor liggende muziek tot aan serieuze harmonieuze stukken, onder leiding van dirigent Jesse van Lankveld.

De Duketown Ladies

De 'Duketown Ladies' uit 's-Hertogenbosch is een enthousiaste groep vrouwen die het barbershop zingen een eigentijdse en kleurrijke invulling geeft, onder leiding van Evelien Clement.

Capella Ducis

Capella Ducis is het kamerkoor met een voorliefde voor muziek uit de renaissance en (vroeg)barok. Soms maken we een uitstapje naar moderner werk, maar dan wel met een duidelijke band naar oude muziek, zoals bijvoorbeeld 'Northern Lights' van Gjeilo. Het koor probeert vaak niet zo bekende, maar daarom niet minder mooie, muziek onder de aandacht te brengen onder leiding van Frans van de Loo.

Duketown Barbershop Singers

De Duketown Barbershop Singers is een groep enthousiaste mannen die met veel plezier, onder leiding van Monique Brouwer, zich toeleggen op het beoefenen van barbershopzang en entertainment. Barbershop Singing is een a-capella muziekvorm, meest in de Engelse taal gezongen. De barbershopstijl kenmerkt zich door vier stemgroepen: lead, tenor, bariton en bas. Het repertoire bestaat onder andere uit jazz, musical en ballads.

Fotoclub Shoot-it

Shoot-it is een fotoclub voor hobbyfotografen uit 's-Hertogenbosch. De club is er op gericht om elkaar te helpen bij het maken van nog mooiere foto's. De club is er voor iedereen: ervaren, onervaren, jong en oud: info@shoot-it.nl.

ACTIVITEITEN IN EEN OOGOPSLAG

Zaterdag 8 september 2018

TIJD	PAGINA
10.30	Lezing Lianne van Beek: 'Tsertoghenbossche sietmen mennich teken. Pelgrimage in de late middeleeuwen', Groot Tuighuis 29
11.00	Lezing Patrick Timmermans: 'Brabant Oorlogsland in Europa' 18
11.00	Rondleiding door het Groot Tuighuis 29
11.00	Mini rondleiding door het Jheronimus Bosch Art Center 31
11.00	Rondleiding door de Bibliotheek 35
11.00	Rondleiding Kloosterhotel 'De Soete Moeder' 37
12.00	Rondleiding door het Noord-Brabants Museum 18
12.00	Optreden van het koor Capella Ducis in Sociëteit Amicitia 21
12.00	Lezing Lianne van Beek: 'Op zoek naar (de ware) Jacob. De Sint-Jacobskerk in zijn laatmiddeleeuwse context' 29
12.00	Rondleiding Kloosterhotel 'De Soete Moeder' 37
12.30	Optreden Duketown Ladies in Het Noordbrabants Museum 18
12.30	Mini rondleiding door het Jheronimus Bosch Art Center 31
12.30	Optreden Duketown Barbershop Singers in 'De Soete Moeder' 37
13.00	Rondleiding Kloosterhotel 'De Soete Moeder' 37
13.00	Optreden Harmonie de Oude Post in de Grote Kerk 9
13.00	Lezing Patrick Timmermans: 'Brabant Oorlogsland in Europa' 18
13.00	Rondleiding door het Groot Tuighuis 29
13.00	Optreden koor Capella Ducis in kapel Reinier van Arkel 30
13.00	Rondleiding door de Bibliotheek 35
13.15	Optreden Duketown Ladies in Het Noordbrabants Museum 18
13.30	Rondleiding door Het Noordbrabants Museum 18
13.30	Lezing Lianne van Beek: 'Tsertoghenbossche sietmen mennich teken. Pelgrimage in de late middeleeuwen', Groot Tuighuis. 29
13.45	Optreden Harmonie de Oude Post in de Grote Kerk 9
14.00	Orgelconcert door Willem Hörmann 16
14.00	Optreden Duketown Ladies in Het Noordbrabants Museum 18
14.00	Optreden Duketown Barbershop Singers in Sociëteit Amicitia 21
14.00	Rondleiding door het Groot Tuighuis 29
14.00	Workshop tingieten door het Groot Tuighuis 29
14.00	Lezing Frans van Gaal: 'Eet en drink met pit' in de kapel van Reinier van Arkel 30
14.00	Mini rondleiding door het Jheronimus Bosch Art Center 31
14.00	Workshop ontwerpen/tekenen 3D pelgrimsinsigne Jheronimus Bosch Art Center 31
14.00	Presentatie leden van de Schrijfplaats in de bibliotheek 35
14.00	Rondleiding Kloosterhotel 'De Soete Moeder' 37
14.00	Optreden koor Capella Ducis in Kloosterhotel 'De Soete Moeder' 37
15.00	Optreden Duketown Barbershop Singers in Het Noordbrabants Museum 18
15.00	Lezing Lianne van Beek: 'Op zoek naar (de ware) Jacob. De Sint-Jacobskerk in zijn laatmiddeleeuwse context' 27
15.00	Optreden koor Capella Ducis in het Kruithuis 36
15.00	Rondleiding Kloosterhotel 'De Soete Moeder' 37
15.30	Rondleiding door het Groot Tuighuis 29
15.30	Lezing Frans van Gaal: 'Eet en drink met pit' in de kapel van Reinier van Arkel 30
15.30	Mini rondleiding door het Jheronimus Bosch Art Center 31
15.45	Orgelconcert door Jamie de Goei in de Grote Kerk 9
16.00	Orgelconcert door Klaas Koelwijn in de Sint-Janskathedraal 25
16.00	Presentatie Sylvia Maessen over de overeenkomsten tussen schrijven en componeren in de bibliotheek 35
16.00	Rondleiding Kloosterhotel 'De Soete Moeder' 37

Doorlopend demonstraties en rondleidingen op diverse locaties.

Zondag 9 september 2018

TIJD	PAGINA
11.00	Rondleiding Begraafplaats Orthen 48
11.00	Cultuur-historische natuurwandeling door het Aadal vanaf Landgoed Seldensate 54
11.00	Kruisboogschieten gildebreeders, Paterstraat 65b, Den Dungen 57
11.30	Beklimming toren, Petrus Dondersplein 13 Sint-Michielsgestel 58
11.30	Demonstratie vendelzwaaien Paterstraat 65b, Den Dungen 57
11.30	Unieke wandeling langs diverse monumenten Haanwijk 4A, Sint-Michielsgestel 61
12.00	Rondleiding door de oude kern van Engelen 45
12.30	Bijzonder verhaal over Seldensate door Frédérique Schoenmakers-de Groot 54
12.30	Beklimming toren, Petrus Dondersplein 13 Sint-Michielsgestel 58
13.00	Rondleiding door de oude kern van Engelen 45
13.00	Rondleiding Begraafplaats Orthen 48
13.00	Cultuur-historische natuurwandeling door het Aadal vanaf Landgoed Seldensate 54
13.00	Unieke wandeling langs diverse monumenten Haanwijk 4A, Sint-Michielsgestel 61
13.30	Bijzonder verhaal over Seldensate door Frédérique Schoenmakers-de Groot 54
13.30	Beklimming toren, Petrus Dondersplein 13 Sint-Michielsgestel 58
13.30	Demonstratie vendelzwaaien Paterstraat 65b, Den Dungen 57
14.00	Rondleiding door de oude kern van Engelen 45
14.30	Bijzonder verhaal over Seldensate door Frédérique Schoenmakers-de Groot 54
14.30	Beklimming toren, Petrus Dondersplein 13 Sint-Michielsgestel 58
14.30	Unieke wandeling langs diverse monumenten Haanwijk 4A, Sint-Michielsgestel 61
15.00	Rondleiding door de oude kern van Engelen 45
15.00	Rondleiding Begraafplaats Orthen 48
15.00	Cultuur-historische natuurwandeling door het Aadal vanaf Landgoed Seldensate 54
15.30	Beklimming toren, Petrus Dondersplein 13 Sint-Michielsgestel 58
16.00	Rondleiding door de oude kern van Engelen 45

Doorlopend demonstraties en rondleidingen op diverse locaties.

Ga mee op Foodtour tijdens Open Monumentendag!

Tijdens Open Monumentendag kun je terecht in allerlei historische en monumentale panden. Deze bijzondere plekken en gebouwen hebben ieder een eigen verhaal. Bijzondere plekken vragen om bijzondere concepten.

Ook een aantal Bossche pareltjes vonden een nieuwe bestemming als horecagelegenheid.

Waar prachtige panden in andere steden omgetoverd werden tot toeristische trekpleisters, verzonnen de Bossche ondernemers unieke concepten, die zorgen voor een bijzonder gevoel. Heb jij ooit al eens een drankje gedronken in een voormalig veevoerbedrijf? Of een hapje gegeten in een oude watertoren? Je beleeft het in 's-Hertogenbosch. Fiets met ons mee en ontdek de unieke food-concepten in oude panden!

's-Hertogenbosch staat bekend om haar Bourgondische karakter. Het hele foodjaar krijgt dit Bourgondische karakter extra aandacht. Van smaakmakende events tot voedselinnovatie en aandacht voor de verspilling van voedsel. Proef zelf de sfeer!

Deze unieke foodtour vindt plaats op: **zaterdag 8 september om 11.00 uur en 14.00 uur**
Je kunt je nu gratis inschrijven voor deze tour! Kijk snel op: www.bezoekdenbosch.nl/nl/foodtours en klik door naar 'Open Monumentendag' óf schrijf je direct in via: reserveringen@vvnnoordoostbrabant.nl onder vermelding 'Open Monumentendag Foodtour'.

IN EUROPA

Wethouder Huib van Olden: Monumenten brengen mensen samen!

“Met onze monumenten verbinden we het verleden met het heden en de toekomst. Het is een rode draad in ons bestaan. Monumenten zijn betekenisvolle plekken in onze samenleving. Ze prikkelen de fantasie en ambitie. Ons erfgoed is van iedereen. Laten we het koesteren zodat iedereen ervan kan blijven genieten.”

MONUMENTEN

“'s-Hertogenbosch is een monumentenstad pur sang. We hebben monumenten in allerlei soorten en maten en een buitengewoon intensieve aandacht en liefde voor ons erfgoed. Monumenten bekoren inwoners en bezoekers van 's-Hertogenbosch. Elk monument is eigenlijk een geschiedenisboek op zich. Je moet ervoor open staan dit te willen lezen. En dat kan op Open Monumentendag. Dankzij de inzet van velen, en nog gratis ook!”

EUROPESE FORTENDAG 2018

Het jaar 2018 is uitgeroepen tot Europees jaar van cultureel erfgoed. 'In Europa' is daarom ook het thema van Open Monumentendag. “Dat komt ons goed uit. Europese samenwerking is van groot belang voor behoud en ontwikkeling van ons erfgoed. Daarom is in 2016 is tijdens een congres in 's-Hertogenbosch en Vught EFFORTS opgericht. EFFORTS is de Europese belangenorganisatie voor militair erfgoed, zoals forten, linies en vestingsteden.

De Bossche Vestingwerken, de Linie 1629 en van tal van andere monumenten met een militair historisch karakter in de regio kunnen daarvan profiteren. EFFORTS gaat dit jaar van start met een Europese Fortendag en begint hiermee tijdens het Open Monumentenweekend op 8 en 9 september”.

TIPS

“Samenwerking is niet alleen in Europa van belang, maar ook in de regio. Daarom bezoek ik tijdens Monumentendag niet alleen 's-Hertogenbosch,

maar ga ik op zondag het buitengebied in. Samen met de gemeenten Vught en Sint-Michielsgestel hebben we weer een aantrekkelijk programma samengesteld. Ook dit jaar zijn er bijzondere monumenten voor u opengesteld. Wat dacht u van het Huys van Boxtel en andere panden in de Postelstraat (waarvan binnenkort een boek verschijnt), The Jheronimus Academy of Data Science (voormalig Klooster Mariënborg) of het Rode Kruisgebouw aan de Oude Dieze waar een fototentoonstelling van monumenten in onze gemeente is. Ook is er dit jaar een echte Foodtour langs diverse monumenten.”

“Ik nodig u van harte uit op zaterdag in het centrum én op zondag in het buitengebied al deze prachtige monumenten te bezoeken. Het uitgebreide programma van deze dagen vindt u in deze gids. Tot slot mijn dank aan het organiserende comité Open Monumentendag, de vele vrijwilligers en niet te vergeten de eigenaren van monumenten.”

Ik hoop u te zien met de Open Monumentendagen!

Huib van Olden
Wethouder Erfgoed

1 STADHUIS

Markt 1

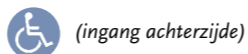
- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Centraal informatiepunt, 073-615226.
- Stand met folders en verkoop van boeken.
- Toelichting door gidsen van de Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch.
- Toezicht door het Gilde De Oude Schuts.

Het stadhuis, hét centrum van de Bossche burgerij, is van oudsher de zetel van het stadsbestuur. Het dateert in de huidige vorm grotendeels uit 1670. Het bestaat uit drie samengevoegde particuliere woonhuizen. Het middelste pand werd in 1366 door de stad aangekocht. Het linker- en rechterbuurpand werden respectievelijk in 1481 en 1599 bij het stadhuis gevoegd. In 1563 werd een nieuw griffiehuis gebouwd op het achtererf. Hiervan werd de verdieping eerst gebruikt als schepenkamer en

later als trouwzaal. Bij de grote verbouwing van het stadhuis in 1670 werd de klassieke zandstenen voorgevel opgetrokken naar ontwerp van Pieter van den Minne met toevoegingen van Peter van Gogh. Aan de achterkant van het stadhuis werd in 1691, naar ontwerp van hofarchitect Jacob Roman, een galerij gebouwd tussen het griffiepand en het stadhuis. Het stadhuis heeft een rijk interieur uit verschillende perioden: 17^e-eeuws goudleerbehang, wandtapijten, 18^e-eeuwse schouwen, lambriseringen, enzovoort. In de hal ziet u allegorische muurschilderingen van Antoon Derkinderen.

2 RAADSKELDER

Markt 1A

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.

Het bordes voor het middeleeuwse stadhuis en de kelders werden in 1529 vernieuwd naar ontwerp van Jan Darkennes, die van 1521 tot 1572 ook werkzaam was als bouwmeester van de Sint-Jan. Het bordes werd herbouwd in 1670. De middeleeuwse kelders onder het stadhuis bleven ongewijzigd. De middelste kelder heeft een fraaie vormgeving met kalkstenen kruisribgewelven en kolommen, een stenen schouw en kaarsnissen in de zijwanden. De kelders werden vooral als opslag gebruikt. Een zadel- en een harnasmaker maakten aan het begin van de 16^e eeuw (vóór de verbouwing) gebruik van de grote middenkelder. Later in de 16^e eeuw maakten zij plaats voor de zogenoemde groenroeden, een soort stedelijke deurwaarders. Tot de 19^e eeuw bewaarde men hier ook de onderdelen van het schavot dat bij gelegenheid op de Markt voor het stadhuis werd gemonteerd. De dichtgestorte kelders werden op initiatief van burgemeester Van Lanschot rond 1927 weer opengelegd en in gebruik genomen. Sinds 2016 is de kelder weer in gebruik als horecagelegenheid.

3 GROTE KERK

voormalig Nederlands Hervormde Kerk

Kerkstraat 20

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Om 13.00 en 13.45 uur optreden van Harmonie de Oude Post.
- Doorlopend (amateur)orgelbespelingen.
- Om 15.45 uur orgelconcert door Jamie de Goei.

Deze kerk is gebouwd op een terrein tussen de Hinthamerstraat, Sint-Annaplaats en Kerkstraat waar zich vanaf 1523 de gotische Sint-Annakapel bevond. De Sint-Annakapel werd gesloopt in 1819, samen met twintig omringende huizen, om plaats te maken voor de Nederlands Hervormde Kerk. De kerk is in 1820-1821 gebouwd in neoclassicistische stijl. De plattegrond is kruisvormig, de gevels van de kruisarmen hebben grote, half ronde vensters die het interieur een heldere lichtinval geven. De kerk biedt een indrukwekkende ruimtewerking. De preekstoel, orgelzolder en tribune dateren uit 1821, het orgel uit 1831. Sinds de fusie van de protestantse geloofsgemeenschappen wordt de Grote Kerk gezamenlijk door hen gebruikt.

4 KNILLISPOORT

Korte Waterstraat 15

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Doorlopend presentaties over beroemde Bosschenaren in Europa.

Het gebouw waarin Stichting Knillispoort haar thuishonk heeft, stamt uit 1916. Het is gebouwd waar in de middeleeuwse periode een stadsgracht liep voor de oudste stadsmuur tussen Hinthamerstraat en waterpoort bij het huidige Herman Moerkerkplein. Het pand is gebouwd in een traditionele neorenaissancestijl.

5 'T ROOT CRUIJS

Markt 61

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Alleen de kelder is toegankelijk.

Dit woonhuis dateert uit de 14^e eeuw en werd in 1477 'Inden Salvatoer' genoemd. Het is niet bekend wanneer de naamsverandering naar 't Root Cruijs plaatsvond. De meest beroemde bewoner van het huis was de schilder Jheronimus Bosch (circa 1450-1516). Zijn vrouw Aleit Goyarts vanden Meervenne erfde het pand van haar vader, waarna zij en haar echtgenoot het betrokken. In de huidige staat heeft het pand een 19^e-eeuwse voorgevel. Ook de inrichting, verdiepingen en zolder dateren uit deze relatief recente periode. Het pand was ingedeeld in een voor- en achterhuis met tussenliggende 'brandmuur'. De kelders met tongewelven en de zijmuren zijn nog middeleeuws. Via een trap aan de voorzijde kan een blik worden geworpen in de kelders waar ongetwijfeld de beroemde schilder heeft rondgelopen.

6 DE MORIAAN

nu vvv

Markt 77

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.

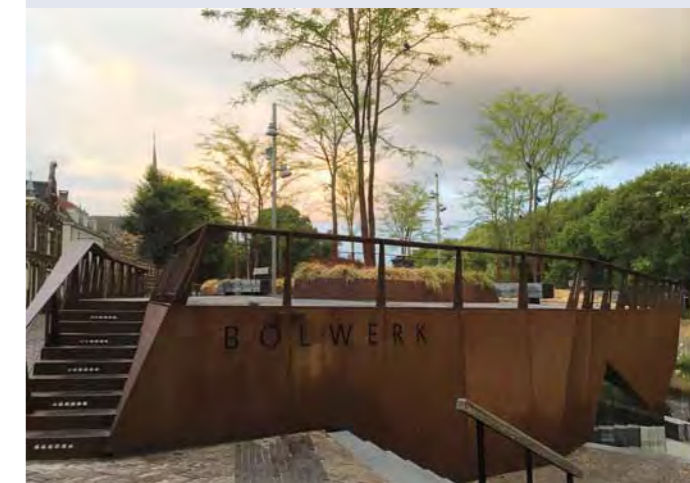

De Moriaan is het meest complete voorbeeld van een woning voor de Bossche stadselite uit de middeleeuwen. Dit bakstenen 'zaalhuis' dateert van kort na 1200. Een halve eeuw geleden werd het ingrijpend gerestaureerd. De gevels zijn deels gereconstrueerd: de trapgevel en het hoektorentje zijn herbouwd op basis van aanwezige bouwsporen en historische afbeeldingen. Aan de binnenzijde van het gebouw zijn nog veel authentieke bouwkundige elementen bewaard gebleven, zoals de 13^e-eeuwse zijmuren en de houten draagconstructies, behorend tot een tweede verbouwingsfase uit 1310. Lange tijd gold de Moriaan als het oudste stenen huis van Nederland.

7 BOLWERK SINT-JAN

Sint-Janssingel 25

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.

Het Bolwerk Sint-Jan is een verdedigingswerk dat is gebouwd voor de middeleeuwse stadspoort aan de westzijde van de binnenstad. De 14^e-eeuwse stadspoort, Koepoort geheten, bestond eerst alleen uit een doorgang in de stadsmuur, met daarnaast een muurtoren. Deze werden in 1528 vervangen door de Sint-Janspoort, een hoog poortgebouw met een bolwerk in de stadsgracht, de huidige Dommel. In de 17^e eeuw werd het bolwerk opgenomen in de aarden stadsomwalling en werd het poortgebouw teruggebracht tot een tunnelvormige doorgang in de stadswal. Deze was met een brug verbonden met een ravelijn (driekantig buitenwerk) in de vestinggracht en het gebied ten westen van de stad. Bij de bouw van het Bolwerk is een ruimte achter de muur vrijgekomen waar een aantal onderdelen is teruggebracht, die bij archeologisch onderzoek zijn gevonden. Het betreft oud straatwerk, muurresten, een beerput, straatwerk bij de Koepoort en resten van muurwoningen. Voor het verhaal van de vesting, de stad en het Bolwerk worden op vijf beeldschermen 3D presentaties getoond.

8 BEEKMANSCHOOL

Van der Does de Willeboissingel 14

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Audiotour in en om het gebouw.

De markante L.W. Beekmanschool is in 1927 gebouwd naar ontwerp van het Bossche architectenbureau K.C. Suyling & Zn. De architectuur heeft een duidelijke verwantschap met de Amsterdamse School. Aan de buitenzijde zijn vooral het geknikte dak en de hoge toren met uurwerk opvallend. De belettering op de gevels is kenmerkend voor de bouwperiode. Ook inwendig heeft het gebouw veel oorspronkelijke kenmerken behouden: fraaie trappenhuizen, betegelde gangen, kasten en deuren. Vooral op de verdieping zijn de lokalen en gangen met hun interieur-afwerking geheel oorspronkelijk. Aan de rechterzijde is de school in 1938 uitgebreid met een kleuterschool. Een aardig detail zijn de tegeltjes met symbolen boven de kledinghaakjes, waaraan de kleuters hun haakje konden herkennen.

9 JHERONIMUS ACADEMY OF DATA SCIENCE

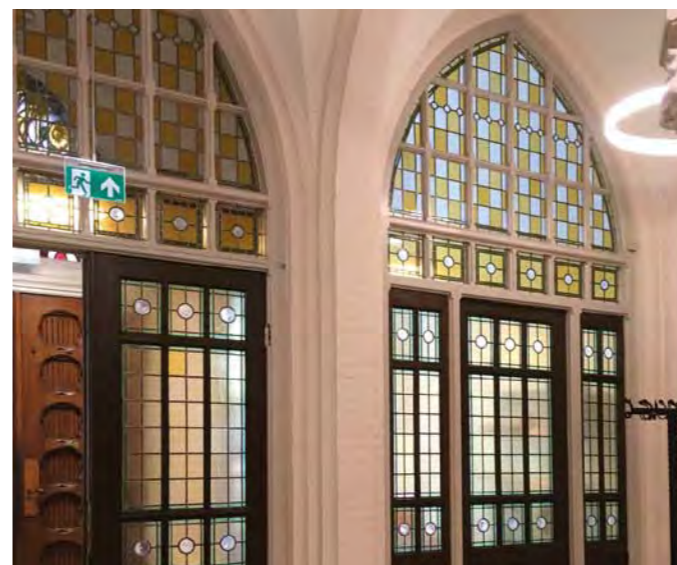
voormalig Klooster Mariënborg

Sint Janssingel 92

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Doorlopend rondleiding door gidsen van de Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch.

Aan de Dommel pronkt sinds oudsher het klooster Mariënborg. Het klooster is gelegen op het vroegere, gelijknamige middeleeuwse kloostercomplex uit de 15e eeuw. Van dit oudere complex is alleen de – in 1929 ingrijpend verbouwde – kapel uit 1491 in het straatje Walpoort bewaard gebleven. Het klooster zelf is gebouwd in 1897-1899 naar ontwerp van J. van Groenendael en heeft een architectuurhistorische waarde als een bijzonder voorbeeld van de neogotische stijl. De centrale

toegangshal van het complex heeft fraaie netgewelven op granieten kolommen voorzien van bladkapitelen. De kloosterkapel is ingedeeld in zeven traveeën en heeft een koorsluiting met vijf vlakken van een achthoek. Daarnaast heeft de kapel een driebeukige vorm en bezit uitwendige lichtbogen met op het zadeldak een hoge dakruiter met spits. Van binnen heeft de kapel een driedelige opbouw: kolommen met scheibogen, daarboven een galerij en een lichtbeuk met spitsboogvensters. De kerkruimte heeft bepleisterde bakstenen kruisgewelven. De beschildering van de kapel, de glas-in-lood-ramen en het altaar dateren van na de Tweede Wereldoorlog. Vanaf het einde van de 19e eeuw legden de Zusters van Jezus, Maria, Jozef (JMJ) zich hier te ruste na een dag met liefde en toewijding onderwijzen, maar sinds september 2016 studeren, onderzoeken en werken hier ondernemende bollebozen. Sinds kort is wonen ook mogelijk doordat een gedeelte van het klooster is omgebouwd tot appartementen. Hiermee wordt een lange traditie van onderwijs en wonen voortgezet: het klooster Mariënborg wordt de Mariënborg Campus. JADS is een samenwerking tussen de Technische Universiteit Eindhoven en Tilburg University, Provincie Brabant en gemeente 's-Hertogenbosch. Het is opgericht vanuit de toegenomen vraag naar experts die op basis van 'big data' beslisprocessen binnen organisaties kunnen verbeteren. Op de JADS Mariënborg Campus werken onderzoekers en studenten nauw samen met het bedrijfsleven. Naast onderwijs en onderzoek biedt JADS ook ruimte voor innovatief, datagedreven ondernemerschap en publiek-private samenwerkingen.

10 HOTEL UYLENHOF

Postelstraat 38 (ingang Uilenburg 24)

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.

Dit pand dateert op zijn minst uit de 15e eeuw, afgaande op de restanten van de middeleeuwse sporenkapconstructie en balklagen. De vroegst bekende, geschreven vermeldingen van dit pand gaan terug tot 1520. De bijzondere voorgevel, een verhoogde trap- of halsgevel, komt vaak voor in Amsterdam en dateert van omstreeks 1650. De brede geveltrappen zijn voorzien van natuurstenen 'klauwstukken'. Omstreeks het midden van de 19e eeuw werd de gevel gemoderniseerd, wellicht in 1865, toen het pand in eigendom kwam van de bekende Bossche likeurstoker Adrianus Coymans. De gevel werd bepleisterd en voorzien van twee grote Terracotta koppen in reliëf. Deze stellen voor twee Gallische helden: links de vorst Ambiorix, rechts de hoofdmans Vercingetorix. Laatstgenoemde wordt vooral in Frankrijk vereerd als diegene die Julius Ceasar versloeg bij Gergovia (Auvergne) en werd verslagen bij Alesia (Bourgogne). De eerste vooral als Belgisch held, die vooral na de Belgische onafhankelijkheid in 1831 werd herontdekt en vereerd. Wellicht was de familie Coymans van Belgische oorsprong? Het pand is nu in gebruik als hotel.

11 HET WAPEN VAN LUIK

Postelstraat 44

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Onder begeleiding is het mogelijk de kapconstructie te zien. Beperkt toegankelijk.

Achter de omstreeks 1880 gebouwde, pompeuze gevel in neo-barokstijl (een type dat veel in Belgische steden zoals Antwerpen voorkomt) gaat een breed middeleeuws pand schuil. Het bestaat uit een brede voorbouw evenwijdig aan de straat en twee smallere vleugels naast elkaar (die wellicht ooit twee buurpanden waren). In de smallere vleugels en in de brede voorbouw zijn middeleeuwse houtskeletconstructies aangetroffen, die wijzen op een datering vóór 1500. Bij een recente verbouwing is het pand gesplitst in twee appartementen. De kapconstructies dateren uit de tijd van een grote verbouwing omstreeks 1880.

12 HUYS VAN BOXTEL

Postelstraat 46-48

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.

Dit brede herenhuis, aan voorzijde voorzien van een 17^e-eeuwse bakstenen pilastergevel (met schuiframen uit de 19^e eeuw) was omstreeks het jaar 1500 in bezit van de heren Van Boxtel. Het werd in die periode omschreven als huis, erf, achterhuis en (achter-)poort aan de Uilenburg. Al in deze periode had het pand dus een achteruitgang, via een overbouw boven de Binnendieze. Ook nu nog is aan de achterzijde een sierlijk gebouwtje zichtbaar met fraaie renaissance houten deurnaald. Deze deur bood toegang tot de Roomse schuilkerk, die hier na de overgang van de stad in 1629 was gevestigd. Deze schuilkerk, het voormalige losse achterhuis van het Huys van Boxtel is omstreeks 1980 van het pand afgescheiden en als appartementengebouw gerestaureerd, zodat de schuilkerk helaas niet meer herkenbaar is. Het Huys van Boxtel is echter zorgvuldig gerestaureerd, waarbij veel van de middeleeuwse onderdelen behouden zijn gebleven en hersteld (muren, balklagen etcetera). Eén van de meest fraaie middeleeuwse panden van 's-Hertogenbosch.

13 HET WAPEN VAN EMDEN

architectenbureau

Postelstraat 49

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.

In dit herenhuis en buurpanden is sinds 1998 architectenbureau 'De Twee Snoeken' gevestigd. Deze naam verwijst naar het gelijknamige pand in de Kruisstraat waar dit bureau eerder was gehuisvest. Het grote herenhuis 'het Wapen van Emden' dateert uit 1793 en werd gebouwd in opdracht van de vermogende burger Thomas van Rijckevorsel. Het heeft een achtergelegen koetshuis en een ruime tuin, waarvoor een aantal kleine huisjes van het voormalige klein Begijnhof moest worden gesloopt. Het interieur van het complex bevat diverse 19^e-eeuwse monumentale onderdelen, zoals de vergaderzaal.

14 BASTION ORANJE BASTIONDER

Spinhuiswal/Zuidwal

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.

Dit bastion werd in 1634 aan de bestaande omwalling toegevoegd. Het werd uitgebouwd als een 'hol bastion', waarbinnen zich aanvankelijk een waterpartij bevond als restant van de stadsgracht. Later is hier een windmolen gebouwd. Na de Vestingwet van 1874 werd het bastion omgevormd tot een stadspark. In het kader van het project vestingwerken werden enkele jaren geleden de 14e-eeuwse stadsmuur en een vroeg 15e-eeuwse muurtoren binnen het bastion blootgelegd. Hier is nu de ondergrondse informatieruimte 'Bastionder' in een aansprekend eigentijdse architectuur, ontworpen door Marc van Roosmalen en Marlène van Gessel. Ook ziet u er het beroemde kanon 'Stuer Ghewalt' (stoer geweld) uit 1511 op een replica van een vroeg 16e eeuwse affuit.

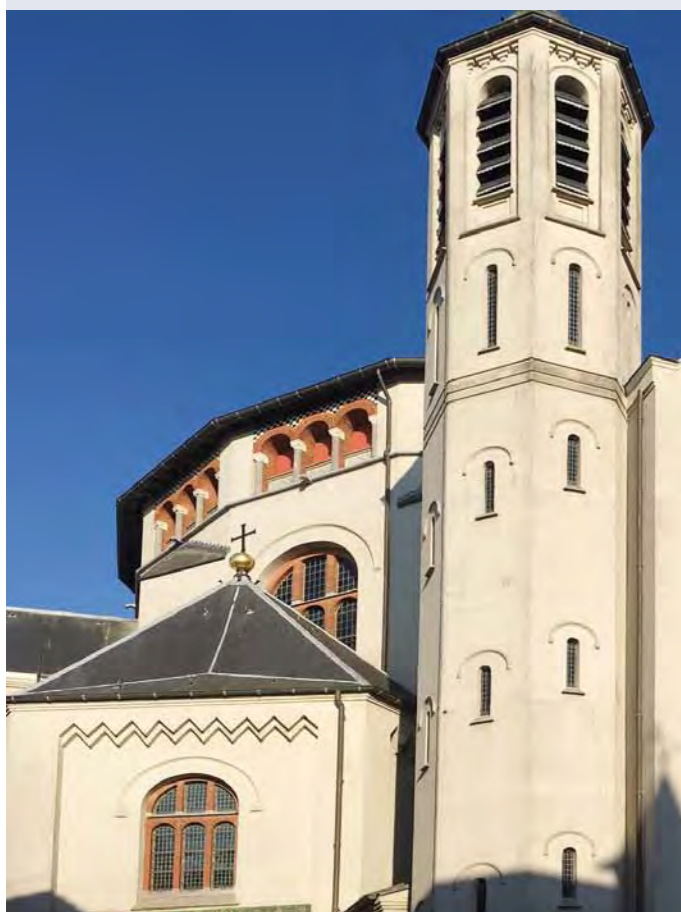

15 SINT-CATHARINA KERK

Kruisbroedershof 4

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Om 14.00 uur orgelconcert door organist Willem Hörmann.
- Toelichting door gidsen van de Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch.

De Sint-Catharinakerk is ontstaan vanuit de kapel van het voormalige Kruisbroedersklooster, gebouwd tussen 1533-1542. Hiervan resteert de gotische koorpartij boven de Binnendieze. In 1569 werd de kapel tevens parochiekerk. In 1601 vergrootte men de kerk daarom met een schip en zijbeuk. Na 1629 kwam de kerk ten dienste van de Gereformeerde Gemeente. Het klooster werd militaire gevangenis. Na 1794 werd de kerk gebruikt als

paardenstal en broodbakkerij, maar in 1809 kreeg het weer de functie van kerk voor het garnizoen. In 1810 werd de kerk op last van keizer Napoleon teruggegeven aan de rooms-katholieke parochie. Naar plannen van architect Jos de Kroon werd de kerk vergroot met twee kruisarmen. In 1916-1917 werd door architect Jan Stuyt het opnieuw ingrijpend verbouwd tot een neobyzantijnse centraalbouw, met een opmerkelijke koepel van gewapend beton, beschilderd door Jan Oosterman met het thema van de Bergrede. De kerk en de voormalige pastorie zijn gerestaureerd in 1996. De fraaie renaissance krulgevel uit 1619 werd bij bouwhistorisch onderzoek teruggevonden onder de pleisterlagen en gerestaureerd.

16 WILLEM TWEE CONCERTZAAL *voormalige synagoge*

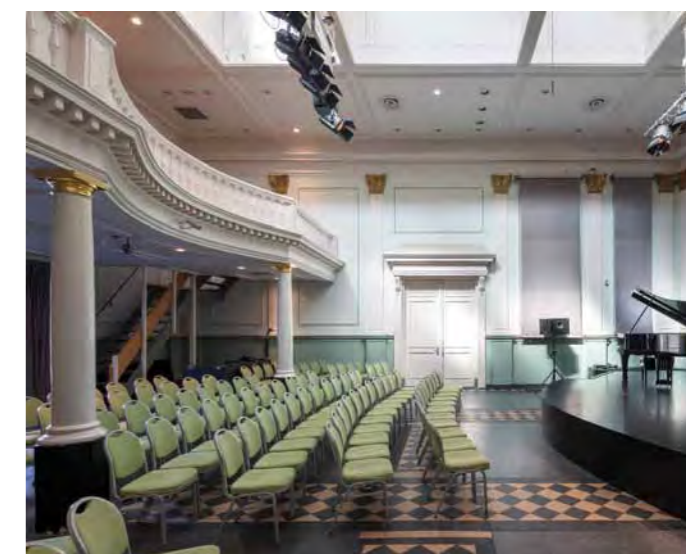
Prins Bernhardstraat 4-6

- Open op zaterdag en **zondag** van 10.00 tot 17.00 uur.
- Neem een kijkje in de keuken van de elektronische muziek. Er vinden permanent demonstraties plaats op de bijzondere synthesizers en de bezoekers kunnen ook zelf muziek maken.

In 1823 werd hier een Joods gebedshuis gebouwd in opdracht van mr. Bernardus Hartogensis. In 1886 werd deze synagoge herbouwd naar ontwerp van I. Gosschalk als een zaalruimte met vrouwenbalkon. De achterwand is driezijdig gesloten, de zijwanden zijn geleed met gestucte pilasters. Het meubilair, na 1945 overgebracht uit de Synagoge van Zaltbommel, is bij de restauratie in 1996 grotendeels ter beschikking gesteld aan synagogen elders. De heilige Arke is bewaard gebleven. Hierboven marmeren Tien Geboden tafelen, afkomstig uit Monnikendam en een gedenkplaat ter herinnering aan een bezoek door koningin Wilhelmina en koninginmoeder Emma in 1918. Na een grondige restauratie en verbouwing van het pand rond 1995 werd de voormalige synagoge in ere hersteld en werd het pand met aangrenzende nieuwbouw in gebruik genomen als concertzaal.

Op 7 september 2018 worden in het pand de Willem Twee Studio's geopend. Eén studio bevat een unieke collectie analoge apparatuur uit de periode 1950-1960, die gebruikt werd om elektronische muziek te maken. De apparatuur behoorde indertijd tot de absolute top. Een tweede studio omvat een bijzondere collectie analoge synthesizers en bandrecorders uit de jaren zeventig.

17 DE GRIFFIE

provinciaal depot bodemvondsten

Waterstraat 16

- Open op zaterdag van **10.30 tot 16.00** uur.
- Van 11.00 - 16.00 uur doorlopend workshops voor kinderen.
- Om 11.00 en 13.00 uur lezing: 'Brabant Oorlogsland in Europa' door Patrick Timmermans in de GS-kamer.
- Doorlopend rondleidingen door het gebouw en het depot door medewerkers van het Provinciaal Depot Bodemvondsten.

Het Provinciale Griffiegebouw dateert uit het begin van de 20^e eeuw en is een aangepast ontwerp (op een eerder plan) van rijksbouwmeester J. van Lokhorst. De neogotische ingang geeft toegang tot een monumentale hal met polychrome tegels. Door de deur en een gang links komt men in de oude archieftorens met de stalen draagconstructie voorstellingen uit 1903-1908. Sinds 2011 is hier het Provinciaal Depot Bodemvondsten gevestigd en worden er de vondsten en de documentatie van archeologische onderzoeken in Noord-Brabant bewaard.

18 HET NOORDBRABANTS MUSEUM

Verwersstraat 41

- Alleen **gratis** toegankelijk op zaterdag van **11.00** tot 17.00 uur.
- Om 12.00 en 13.30 uur rondleiding. Deelnamebewijs verkrijgbaar bij de balie. Er kunnen maximaal 15 personen deelnemen.
- Om 12.30, 13.15 en 14.00 uur optreden van de Duketown Ladies uit 's-Hertogenbosch.
- Om 15.00 uur optreden van de Duketown Barbershop Singers.

Dit statige ex-bestuursgebouw is als huisvesting voor de militaire gouverneur in 1768-1769 gebouwd naar ontwerp van de bekende hofarchitect Pieter de Zwart. De zandstenen voorgevel vertoont vroege kenmerken van de klassiek georiënteerde Lodewijk XVI-stijl. Het interieur heeft echter ook nog elementen die meer gebaseerd zijn op de voor die tijd meer gangbare Lodewijk XV (rococo) stijl. Het gouvernementsgebouw bevindt zich op de

- Tentoonstelling: Manish Nai: Capturing Time. Eerste Nederlandse solotentoonstelling van deze Indiase kunstenaar. Voor zijn ruimtelijke werken gebruikt hij eenvoudige en geleefde materialen die hij bekrast, verkreukelt, perst en plooit.
- Tentoonstelling: Kamagurkistan: Voorbij de grenzen van de ernst. Voor de Belgische kunstenaar Kamagurka is geen taboe veilig. Deze overzichtstentoonstelling toont hoogtepunten uit zijn absurdistische oeuvre.

plaats waar in 1615 het College (studie-, opleidingscentrum) van de jezuiten werd gesticht. In de 19^e-eeuw werd het gebouw in gebruik genomen als zetel van het provinciaal bestuur en ambtswoning van de Commissaris van de Koning(in). De voormalige kloosterkerk van de jezuiten werd toen verbouwd c.q. herbouwd tot Statenzaal. Het Noordbrabants Museum maakt deel uit van een bijzonder stukje Bossche binnenstad, het Museumkwartier. Hier komen kunst en cultuur samen onder één dak.

19 DESIGN MUSEUM DEN BOSCH

De Mortel 4

- Alleen **gratis** toegankelijk op zaterdag van **11.00** tot 17.00 uur.
- Tentoonstelling: Food is Fictie.
- Tentoonstelling: Naar het Design Museum. Deze beknopte presentatie besteedt aandacht aan de ambitieuze geschiedenis van Design Museum Den Bosch en zijn voorgangers. Te zien zijn onder andere (niet gerealiseerde) museumontwerpen van Borek Šípek en Sjoerd Soeters en recent ontdekte ontwerpen van Gerrit Rietveld.

Het Noordbrabants Museum en het Design Museum Den Bosch liggen ieder aan een kant van de Paleistuin en zijn verbonden door een openbare gang.

20 LUTHERSE/ WAALSE KERK

Verwersstraat 49

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.

De voormalige Lutherse kerk werd als Waalse kerk gebouwd in 1847 op de plaats van een woonhuis. Het ontwerp is van Arnoldus van Veggel. Het gebouw is een voorbeeld van 'stukadoors'-neogotiek. Het zaalkerkje heeft een voorgevel met steunberen, spitsboogvensters met ijzeren venstertraceringen en boven de vensters wimbergen (driehoekige afdekkingen). Inwendig heeft het gebouw graatgewelven gemaakt van stucwerk. Het 19^e-eeuwse neogotische meubilair is fraai vormgegeven door Oirschotse meubelmakers. De 16^e-eeuwse preekstoel is afkomstig uit de eerste Sint-Pieterskerk, gelegen nabij de huidige Van Tuldenstraat, die het veld moest ruimen voor de aanleg van de Bossche citadel in de 17^e eeuw. Nu is in de kerk creatiebureau Wijdoendingen gehuisvest.

21 HET RODE KRUIS

Oude Dieze 12

- Open op zaterdag en zondag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Expositie 'Bossche Monumenten' van fotoclub Shoot it.

Op de hoek van de Oude Dieze en Triniteitstraat bevond zich een groot herenhuis, in 1702 vermeld als 'Groot stenen huis, erf en hof met twee poorten en plaatsen'. Nadat vanaf 1797 het complex in gebruik werd genomen als rooms-katholiek seminarie, werd de bebouwing omstreeks 1800 herbestemd en herbouwd tot lakmoesfabriek. Aan het eind van de 19^e eeuw werd deze fabriek afgebroken en verrees aan de noordzijde het huizenblok zoals we dit nu kennen. De statige herenhuizen hebben de voor die tijd gebruikelijke kenmerken van de neo-rennaissance. Het riante hoekpand heeft een gevelsteen met jaartal 1888 in Romeinse cijfers en is het initiaal 'S'. van de bouwheer jhr. Theodore Serraris (1842-1920), procureur-generaal van het Gerechtshof. De bakstenen gevel heeft speklagen. De T-vensters zijn aan bovenzijde

22 SOCIËTEIT AMICITIA/ DE ZWARTE AREND

Peperstraat 15

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Om 12.00 uur optreden van het koor Capella Ducis.
- Om 14.00 uur optreden van de Duketown Barbershop Singers.

voorzien van korfboog-vormige ontlastingsbogen met siermetselwerk. Op de hoek van de Triniteitstraat is op de verdieping een ruime uitgebouwde erker. Het pand is sinds enkele decennia heringericht met appartementen. Sinds die tijd is de begane grond in gebruik als opleiding- en conferentiecentrum van het Rode Kruis afdeling 's-Hertogenbosch. Mevrouw van Zwieten, voorzitter van deze afdeling en echtgenote van burgemeester van Zwieten (1978 tot 1989) heeft hiervoor de middelen verworven.

Dit herenhuis is gebouwd in 1774 naar ontwerp van de Bossche stadsarchitect Willem Hubert. Twee sociëteiten uit de 18e eeuw van welgestelde, politiekbewuste burgers, zijn hier gefuseerd tot één sociëteit. Dit waren de Orangistische Grootte Sociëteit, gevestigd in het pand de Zwarte Arend aan de Markt en de aristocratische, patriottische sociëteit Amicitia, ook gehuisvest aan de Markt op de linkerhoek van de Kolperstraat. De gefuseerde sociëteit is nu gevestigd in de Peperstraat. Dit pand vormt de perfecte ambiance voor de sociëteit. Aan de buitenzijde is het een voorbeeld van de sobere klassieke Lodewijk xvi-stijl. De huidige empire venster-indeling is van omstreeks 1800. Het stucwerk in het interieur is uitgevoerd in Lodewijk xvi-stijl, met ornamenten in het stucwerk in de gang en het trappenhuis. In de tuin achter het huis bevindt zich een 19^e-eeuws koetshuis. Aan de rechterzijde is in dezelfde periode een klassieke hardstenen zuilen-pilastergalerij (stoa) gebouwd. Deze is waarschijnlijk van elders afkomstig en hier opnieuw opgebouwd.

VOOR DE TOEKOMST
VAN ONS VERLEDEN

Nico de Bont is al ruim 50 jaar specialist in klassieke restauratie, hedendaagse herbestemming en planmatig onderhoud van historisch erfgoed. Met liefde voor het vak en kennis van de nieuwste technieken werken onze medewerkers dagelijks aan een grote variëteit aan historische werken. Door continue ontwikkeling creëren wij duurzame waarde voor monumenten en erfgoed, zodat dit waardevolle vastgoed behouden kan blijven voor de toekomst. **MAAK DE TOEKOMST**

 nico de bont | TBI

www.nicodebont.nl

23 KRINGHUIS

Parade 12

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.

Dit herenhuis dateert uit 1858. Het is gebouwd in een statige, eclectische architectuur met de toepassing van schoon baksteenmetselwerk en gepleisterde en natuurstenen plint, vensteromlijstingen, kordonlijsten en hoekpilasters. De ramen zijn een vroeg voorbeeld van de toepassing van T-vensters. Ter wille van een symmetrische gevelopbouw is in de zijgevel een viertal imitatievensters als blindnis opgenomen waar geen vensters gewenst waren. De T-indeling van de vensters is zelfs hierin weergegeven. Het huis bevat een suite aan de rechterzijde, voor- en tussenkamer, een zij-ingang met hal en trappenhuis rechtsachter. Diverse stucplafonds, paneeldeuren en betimmeringen zijn uit de bouwtijd. Dit pand is de zetel van de Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch.

24 BISSCHOPSHUIS

Parade 10-11

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Tentoonstelling Religieuze Kunst.

De panden Parade 10 en 11 zijn als particuliere woonhuizen gebouwd in respectievelijk 1769 en 1776 in een late barok ofwel Lodewijk XV-stijl. In 1827 kocht de staat de panden om de bisschop te huisvesten. Door protestants verzet en de afscheiding van België in 1830 kwam hier aanvankelijk niets van terecht. Het gebouw werd in gebruik genomen als kazerne en militair hospitaal. Pas in 1864 werd een deel van het complex bewoond door een bisschop. Het paleis heeft twee rijk versierde ingangspartijen en een kroonlijst met fraaie consoles. De hardstenen plint is versierd met cartouches. Oorspronkelijk hadden de vensters in de gevels een kleinere ruitverdeling. Die zijn vóór het midden van de 19^e eeuw vervangen door de empirevensters met halfronde bovenramen. Inwendig is het fraaie rococo trappenhuis bezienswaardig en de grote salon van het secretariaatsgebouw. In de salon hangen diverse geschilderde portretten van bisschoppen.

Trots op
(mijn werk in)
's-Hertogenbosch!

ORLY/ENDEVOETS GROEP
buitengewoon onderhoud

We zijn allemaal trots op 's-Hertogenbosch. De historische panden geven hét karakter aan deze bourgondische wereldstad. En ik mag werken aan het behoud van deze prachtige monumenten. Dat geeft een machtig gevoel. Trots op 's-Hertogenbosch én op mijn werk! Ik kan niet anders zeggen dan dat ik een prachtbaan heb.

Ter uitbreiding van ons team zijn wij op zoek naar:

GEVELMEDEWERKERS (fulltime)

Kom bij ons werken!

We hebben zoveel (monumentale) panden in onderhoud dat wij nog wel wat handen kunnen gebruiken. Zie jij het ook wel zitten om vol trots en dus met andere ogen naar monumentale panden te kijken omdat jouw werk in dit erfgoed zit? Laat dan alsjeblieft snel van je horen!

Gideon Verhoeven: hr@orlyenendevoets.nl, 073 - 631 50 00

Op www.orlyenendevoets.nl/vacatures lees je meer over de functies.

25 TOREN SINT-JAN

Ingang hoek Torenstraat/Parade

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Van 11.00 tot 16.00 uur speelt beiaardier Joost van Balkom.
- Toelichting door gidsen van de Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch.

De toren van de Sint-Janskathedraal is sinds de Franse tijd (omstreeks 1800) eigendom van de gemeente. Hoewel vaak ten onrechte wordt gedacht dat de toren door zijn afwijkende materiaalgebruik (baksteen) nieuwer is dan het kerkgebouw, zijn de onderste delen ouder en vormen een restant van het eerste romaanse kerkgebouw van omstreeks 1250.

De toren is opgebouwd uit grote bakstenen, zogenaamde 'kloostermoppen'. De bovenste bakstenen geleding (met klokkenstoel) en spits met uurwerk zijn toegevoegd vanaf het begin van de 16^e en 17^e eeuw. Hier zijn bakstenen van een kleiner formaat gebruikt dan in het onderste deel van de toren. Aan de buitenzijde is de toren aan de onderkant bekleed met Udelfanger zandsteen (restauratie eind 19^e eeuw, daarvoor tufsteen). De bakstenen buitenschil van de toren is, nadat deze in de 19^e eeuw al eerder was vernieuwd in een harde, machinale steen, tijdens de restauratie in het begin van de jaren 80 opnieuw gereconstrueerd met behulp van handvorm bakstenen met dezelfde afmetingen als het oorspronkelijke werk. De wijzerplaten en torenlantaarns zijn bij deze restauratie gereconstrueerd naar hun oorspronkelijke vorm.

HANDMATIG KLOKLUIDEN

In de buurt van de Sint-Janstoren kan vanaf 10.00 uur iedereen die houdt van klogelui, eens proberen hoe het is om de klepel in beweging te brengen en een mooi geluid te produceren.

In samenwerking met afdeling Erfgoed van de gemeente en de Bossche Beiaardstichting organiseert het Bossche Klokkenluiders Gilde regelmatig een demonstratie. Bezoekers worden uitgenodigd mee te luiden. Speciaal voor deze dag heeft Klokkengieterij Koninklijke Eijsbouts een luidinstallatie met één klok ter beschikking gesteld. Met dank aan W.E.G. Barten Den Bosch bv. Voor meer informatie over het plezier van handmatig klokken luiden, zie www.beiaardonline.nl/bossche-klokkenluiders-gilde.

26 SINT-JANS-KATHEDRAAL

Torenstraat 16

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Tijdens de mis van 12.30 - 13.15 uur is het niet toegestaan rond te lopen.
- Om 16.00 uur orgelconcert door Klaas Koelewijn van de Lutherse kerk Haarlem.

Het meest bekende religieuze monument van de stad is gebouwd tussen de 14^e en de vroege 16^e eeuw. Het onderste deel van een oudere, 13^e-eeuwse romaanse bakstenen kerkstoren bleef daarbij behouden en werd opgenomen in het nieuwe gebouw. De imposante kruisbasiliek vormt een hoogtepunt van de gotiek in het hertogdom Brabant en wordt gekenmerkt door een grote rijkdom in detaillering en beeldhouwwerk.

Het gebouw heeft een basilicale opzet met dubbele zijbeuken en kooromgang met straalkapellen. Koor en schip worden geschraagd door dubbele lichtbogen. Tot de rijke beeldhouwde onderdelen van het exterieur behoren onder meer de reliëfs in de wimbergen (driehoekige gevelvlakken boven de spitsboogvensters) en de vele beeldhouwde figuren op de lichtbogen van het schip. De middentoren op de viering (kruising tussen schip en transept) was oorspronkelijk in de 16^e eeuw voorzien van een hoge houten opbouw met spits. Deze markante middentoren was met zijn hoogte van circa 96 meter veel hoger dan de bakstenen toren aan westzijde van de kerk. Na blikseminslag in 1584 stortte de middentoren in en werd vervangen door de huidige koepel. In de 17^e en 18^e eeuw kwam een periode van verval. Sinds het midden van de 19^e eeuw (tot recent) volgt een aantal ingrijpende restauraties van dit rijkst vormgegeven gotische bouwwerk van Nederland.

27 SINT-JANSMUSEUM *de bouwloods*

Torenstraat 16

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur
- Doorlopende presentatie van Kathedraalbouwers van Europa.

Een bouwwerk als de Sint-Jan vraagt om een museum naast de kathedraal! Na de restauratie, die begon in 1859 en die na enkele onderbrekingen in 2010 is voltooid, heeft de bouwloods de functie als museum gekregen. Het vertelt de geschiedenis van de beeldhouwwerken, de steenhouwerskunst en laat de originelen zien. Deze beeldhouwfragmenten en beeldhouwwerken zijn tijdens de afgelopen restauraties opnieuw tot leven gekomen en na geduldig teken- en kapwerk van beeld- en steenhouwers als kopie teruggeplaatst op de Sint-Jan. Vanaf de eerste restauratie is het beschadigde en verdwenen originele beeldhouwwerk weer in oude glorie hernieuwd in natuursteen. Dank zij hen kunnen we weer kijken naar een gave beeldtaal van de historie van de middeleeuwen en de neogotiek en de versierpracht op de Sint-Jan van de afgelopen zeven eeuwen.

28 MUSEUM SLAGER

Choorstraat 8

- Alleen gratis toegankelijk op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Tentoonstelling van het werk van Eddy Stevens.

Dit pand uit 1903 is oorspronkelijk gebouwd als kantoor voor de 'Maatschappij van Brandverzekering voor het Koninkrijk der Nederlanden', zoals is weergegeven op het tegeltableau in de voorgevel. De architectuur vertoont kenmerken van de neorenaissance, bijvoorbeeld de toepassing van tympanons boven de vensters. Na enige tijd als bibliotheek te hebben gediend werd het pand herbestemd als museum. U bekijkt hier ruim een eeuw schilderij van de bekende Bossche schildersfamilie Slager, verdeeld over drie generaties. U ziet stadsgezichten van 's-Hertogenbosch, vele Brabantse landschappen, maar ook schilderijen van de Belgische Kempen en Zuid-Europa, alsmede stillevens en portretten.

29 SINT-JOAN DE DEO *voormalig ziekenhuis*

Papenhulst 26

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Rondleidingen door het pand.

Het ziekenhuis Sint-Joan de Deo, bijgenaamd 'de Paap', is gered dankzij een actie van krakers in de jaren 70. Uiteindelijk kocht de gemeente het gebouw en is het verbouwd tot wooneenheden. De Bossche ziekenzorg was in de middeleeuwen en vanaf de 19^e eeuw in rooms-katholieke handen. Na het Groot Ziekengasthuis werd in 1876 het Carolusziekenhuis geleid door zusters van H. Carolus Borromeus. In 1879 volgde een ziekenhuis voor mannen: Sint-Joan de Deo in de Orthenstraat, geleid door de gelijknamige broeders. Aan de Papenhulst verrees een nieuwbouw in 1914. De uitwendige architectuur van dit qua techniek moderne complex was geïnspireerd op traditionele klassieke architectuur in de trant van de zogeheten 'heroriëntatie'.

30 MILITAIRE RIJBAAN *nu veilinghuis Korst van der Hoeff*

Hekellaan 2

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.

Sinds 1788 bezat het militaire garnizoen een overdekte rijloods. Deze bevond zich bij de Sint-Catharinakerk en werd in 1900 vervangen door de nieuwe manege aan de Hekellaan. Op deze plek achter de stadswal bevond zich een open rijbaan voor de cavalerie, die na de bouw van de naastgelegen Rijks-HBS (Hekellaan 4) werd verhuisd naar de overzijde van de Hekellaan. Het ontwerp voor de overdekte rijloods was van ingenieur-kapitein M. Onnen. Binnen bevond zich een groot rijvlak met aan de voorzijde een klein portaal en enkele bergingen. Daarboven een kleine tribune en een verwarmbare officierskamer. Opmerkelijk zijn de ranke ijzeren Polonceau-spanten in de kapconstructie.

Erfgoed 's-Hertogenbosch maakt dit najaar geschiedenis!

Erfgoed 's-Hertogenbosch organiseert, samen met anderen, in de maanden september en oktober bijzondere activiteiten. Deze vinden plaats vanwege Open Monumentendag, de Maand van de Geschiedenis en de herdenking van de Eerste Wereldoorlog.

Monumenten

dinsdag 4 september Eerste Bossche Monumentenavond

Perron 3, Hoff van Hollantlaan 1, Rosmalen
19.00 - 22.00 uur

Gevarieerde eerste editie van de Bossche Monumentenavond met voordracht door architect Ir. Janneke Bierman, discussie onder leiding van stadschroniqueur Eric Alink, films over Bossche monumenten, presentatie van het boek 'De molens van Rosmalen', 'State of the Monument' door Henk van Beers, voorzitter Stichting 's-Hertogenbossche Monumentenzorg met reactie van wethouder Huib van Olden en een cabaretesk optreden van studenten van de Koningstheater Academie.

Toegang: gratis. Aanmelding vooraf noodzakelijk via monumenten@s-hertogenbosch.nl onder vermelding van naam, aantal personen en e-mailadres. Per omgaande bevestiging wij u de mogelijkheid van uw komst.

Maand van de geschiedenis

zaterdag 6 oktober

Stadsarchief, Bloemenkamp 50
10.00 - 12.00 uur

Workshop archiefbeheer voor kleine verenigingen en stichtingen.

Gratis toegankelijk.

Meld u aan via erfgoed@s-hertogenbosch.nl.

(max. twee vertegenwoordigers per organisatie)

vrijdag 12 - zondag 14 oktober

Groot Tuighuis, Bethaniestraat 4
Nationale Archeologiedagen

Herdenking Eerste Wereldoorlog

2-28 oktober

Museum Slager, Choorstraat 8

Dinsdag tot en met zondag van 13.30 - 17.00 uur

Expositie: Oorlogsprenten van Bosschenaar Jan Sluijters.
Entree € 7,00. Kinderen tot 12 jaar en Museumkaart gratis.

vrijdag 26 oktober

Stadhuis, Markt 1

10.00 - 12.30 uur

Symposium: Impressies van de stad 's-Hertogenbosch tijdens de Eerste Wereldoorlog met aanbieding van het boek 's-Hertogenbosch en de Eerste Wereldoorlog'. Er is een beperkt aantal plaatsen beschikbaar, informeert u via e-mail studiedag@ssew.nl

dinsdag 30 oktober

Theater aan de Parade

19.30 uur

Film: Unieke vertoning van de Leger- en Vlootfilm *Holland neutraal* uit 1917 met de originele muziek door de Koninklijke Harmonie van 's-Hertogenbosch.
Verkoop kaarten à € 10,- via Theater aan de Parade.

Meer info: www.erfgoedshertogenbosch.nl

31 GROOT TUIGHUIS Oude Sint-Jacobskerk

Bethaniëstraat 4

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Om 11.00, 13.00, 14.00 en 15.30 uur rondleiding door het pand.
- Tentoonstelling rondom pelgrimage.
- Om 10.30 en 13.30 uur lezing: 'Tsertoghenbossche sietmen mennich teken. Pelgrimage in de late middeleeuwen' door Lianne van Beek.
- Om 12.00 en 15.00 uur lezing: 'Op zoek naar (de ware) Jacob. De Sint-Jacobskerk in zijn laatmiddeleeuwse context' door Lianne van Beek.
- Om 14.00 uur workshop tingieten.
- Laat je fotograferen in historische kledij en zie jezelf terug in 's-Hertogenbosch van vroeger.

In dit markante gebouw is de gemeentelijke afdeling Erfgoed en het daaraan verbonden depot van de gemeentelijke archeologie en bouwhistorie gevestigd. Kort na 1430 werd hier een kapel en gasthuis gebouwd voor bedevaartgangers op reis naar Santiago de Compostella. Deze kapel werd in de 16e eeuw uitgebreid tot een driebeukig schip met éénbeukig koor. Vanaf 1569 was het parochiekerk. Na 1629 werd het gebouw onteigend en diende vervolgens als protestantse kerk,

wagenhuis en paardenstal. In 1752 werd het verbouwd tot militair arsenaal. Daarbij werden drie opslagzolders voor onder andere wapentuig gemaakt en heette het in de 19e eeuw 'Groot Tuighuis'. Na de beëindiging van de militaire functie was het gebouw vanaf 1924 de locatie van het Noordbrabants Museum. Onder architectuur van Oscar Leeuw werd het pand intern verbouwd en de voorgevel vernieuwd. Na het vertrek van het museum naar de Verwersstraat kreeg het in 1988 de huidige functie. In 2005-2007 is het gebouw gerestaureerd en gerenoveerd. Centraal in het gebouw is de permanente expositie van archeologisch, bouwhistorisch en archiefmateriaal.

32 REINIER VAN ARKEL

Bethaniëstraat 2

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Doorlopend rondleidingen.
- Om 13.00 uur in de kapel optreden door het koor Capella Ducis.
- Om 14.00 en 15.30 uur in de kapel lezing 'Eet en drink met pit', 'Bosch werelderfgoed door de eeuwen heen' door Frans van Gaal.

De Bosschenaar Reinier van Arkel bepaalde in 1442 dat een gedeelte van zijn vermogen bestemd was voor de opvang van armen die 'zinneloos' en 'hun zinnen niet meer meester zijn' en wel in die mate, dat men ze 'van noetewegen bynden ende sluyten moet'. Daarmee was de basis gelegd voor wat nu het oudste psychiatrisch ziekenhuis van ons land is. Wat eerst een huis voor zes arme zinnelozen was, groeide uit tot een modern centrum voor specialistische geestelijke gezondheidszorg. De gepleisterde neo-classicistische voorgevel van het hoofdgebouw dateert uit 1838. Daarachter bevinden zich

diverse gebouwen rond binnenplaatsen. Bijvoorbeeld de met glas overdekte binnenplaats met een bijzonder fraaie, maar ook angstaanjagende gevelsteen uit 1686, met daarop een afbeelding van opgesloten en geketende 'zinnelozen'. Een binnenplaats is nu ingericht als 'Oudheidkamer' waar diverse voorwerpen, kledingstukken en afbeeldingen een aangrijpend overzicht geven van de geschiedenis van de geestelijke gezondheidszorg. De rondleiding voert onder andere langs de beeldengroep van Juan Munoz, de refter en als bijzondere attractie het fraaie, speciaal voor het bezoek van koningin Wilhelmina vervaardigde toilet.

33 WOONHUIZEN

Sint-Jacobshof

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Rondleidingen over het hofje door bewoners.
- Openstelling van het badhuis, nu keramiek 'Atelier Mijn Ding'.

Omstreeks 1930 werd in opdracht van de parochie Sint-Jacob dit volkswoningbouwcomplex rond een hof gebouwd in een architectuur die kan worden omschreven als een regionale variant van de Amsterdamse School. Het bestaat uit twee woningblokken, waarvan het westelijke blok grenst aan de Binnendieze, het oostelijke aan de bebouwing van de Bethaniestraat. Zij zijn onderverdeeld in boven- en benedenwoningen met gezamenlijke ingangen. De toegangspoort vanuit de Mgr. Prinsenstraat heeft fraaie ribloze kruisgewelven in gele baksteen. Oorspronkelijk waren aan de achterzijde van het hof een tweetal badhuizen gelegen, later bergingen voor gemeenschappelijk gebruik. In het rechter badhuis is nu een kunstenaarsatelier gevestigd.

34 JHERONIMUS BOSCH ART CENTER

Jeroen Boschplein 2

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur. De toren is vandaag niet toegankelijk.
- Om 11.00, 12.30, 14.00 en 15.30 uur mini rondleidingen.
- Om 14.00 uur workshop maken van een pelgrimsinsigne met een 3D pen. Maximaal 8 deelnemers. Aanmelden via info@jheronimusbosch-artcenter.nl.

De Sint-Jacobskerk heeft zijn functie als parochiekerk in 2002 beëindigd. Het was de vierde kerk in successie die deze naam in de stad droeg: de eerste Sint-Jacobskerk was het middeleeuwse kerkgebouw aan de Bethaniëstraat. Het kerkgebouw aan de Hinthamerstraat is ontstaan uit een 17^e- en 18^e-eeuwse schuilkerk, die was gelegen op het achtererf van een huis aan de Hinthamerstraat. Het huidige plein voor de kerk is pas aangelegd in de vorige eeuw. In 1844-1845 werd de schuilkerk vervangen door een classicistische nieuwbouw, die al snel plaats maakte voor het huidige kerkgebouw van 1906-1907 naar ontwerp van J.Th. Cuypers en J. Stuyt. Drijvende kracht achter deze nieuwbouw was toen pastoor C.C. Prinsen. De kerk is gebouwd in een voor die tijd vernieuwende vorm, geïnspireerd op de Byzantijnse kerkelijke architectuur. Het is een driebeukige kruisbasiliek. In de koepel zie je fresco's van de kunstenaar Georges de Geetere.

35 BOUTIQUE HOTEL DE BLAUWE PAUW

Hinthamereinde 13

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur. Bij grote drukte maximaal 20 personen tegelijkertijd.

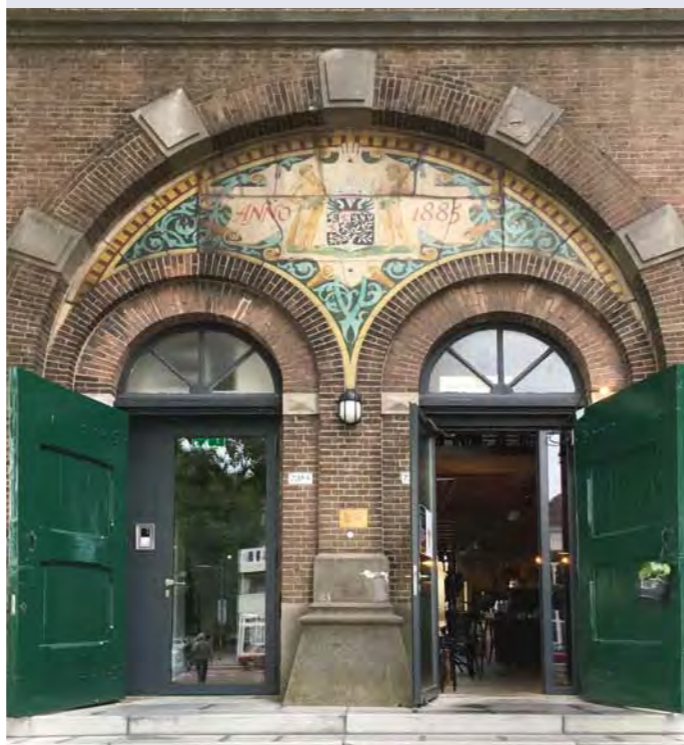

Een herenhuis uit omstreeks 1900, gebouwd in de voor die tijd kenmerkende neorenaissance stijl, met een voorgevel die is opgebouwd uit rode gladde strengpersbakstenen, afgewisseld met witgeschilderde speklagen. Uitgevoerd in hardsteen zijn de plint, cordonlijsten en risalerende (vooruitspringende) ingangspartij met romeins-klassieke zuiltjes (composiet-orde). Boven de monumentale voordeur is een balkon met fraai smeedijzeren hek, boven de vensters gebeeldhouwde sluitstenen. Aan de achterzijde bevindt zich een fraaie houten serre. Ook binnen zijn veel rijke interieuronderdelen nog authentiek. Het herenhuis is nu in gebruik als hotel, tot voor kort was dit pand bij vele Bosschenaren bekend als huisartspraktijk.

36 WATERTOREN

Hinthamereinde 73

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur. Prachtig uitzicht vanaf het dak over de stad.

Omdat in de 19^e eeuw de kwaliteit van het drinkwater uiterst slecht was, werd in 1885 de watertoren als onderdeel van een waterleidingnetwerk gebouwd. Het water was afkomstig uit het grondwater nabij het dorp Nuland. Het kloeke gebouw met kantelen, ontworpen door J. Kalf, lijkt eerder een verdedigingstoren. Oorspronkelijk telde de watertoren twee tussenverdiepingen. Eén daarvan, de inspectievloer, bevindt zich onder de rechthoekige, uit geklonken plaatstaal vervaardigde vlakbodemreservoirs. In de loop der tijd zijn er diverse extra vloeren in gebouwd. De watertoren heeft als zodanig gefunctioneerd tot 1974. In 2013 is de watertoren gerestaureerd en verbouwd om dienst te doen als huisvesting voor bedrijven. Hierbij zijn de markante natuurstenen en smeedijzeren hoekornamenten op de toren gereconstrueerd. Nu is op de begane grond café Herman gehuisvest.

37 WOONHUIS

Hinthamerstraat 151

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur. Bij grote drukte maximaal 20 personen tegelijkertijd.

Deze woning vormt samen met 153 en 155 het pand 'de Noteboom' dat in wezen twee percelen omvat vanaf de brug over de Binnendieze. Het hoekpand (149) is hiervan aan voorzijde van het rechterperceel afgescheiden. De nummers 151, 153 en 155 omvatten het tweede perceel en verdelen dit grote, typisch laatmiddeleeuwse woonhuis in drieën: 151 is de bovenwoning en omvat dus het voorhuis en vast achterhuis, 153 (ook opengesteld) heeft op de begane grond het voorhuis en aparte zijachterhuizen langs de Binnendieze. De begane grond van 155 (niet opengesteld) heeft een lange gang naar een later gebouwde woning op het linker perceel. Deze gecompliceerde opsplitsing heeft rond 1900 plaatsgevonden. Via een steile trap bereikt men de overloop van de bovenwoning met binnenkeuken, voor- en achterkamers. De zolder op het voorhuis heeft nog een gedeeltelijk bewaard gebleven middeleeuwse sporenkapconstructie (15^e-eeuws). De kap op het achterhuis is gesloopt nadat deze in 1944 door een granaatslag zwaar beschadigd was. De gepleisterde

38 DE NOTEBOOM

Hinthamerstraat 153

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.

lijstgevel van het pand is omstreeks 1850 gebouwd en heeft op de verdiepingen fraaie schuifvensters met waaierzwikken. Op nr. 153 leidt een gang met marmeren lambrisering via een overkapt binnenplaats met groot tegeltableau naar de langs de Binnendieze gelegen tuin. Rond 1500 waren hier de alexianen of celledoers gevestigd. In feite is sprake van twee samengevoegde panden, beide onderverdeeld in een traditioneel voor- en achterhuis. Het rechter huis dateert uit het eerste kwart van de 14^e eeuw. Op de plaats van het rechter voorhuis staat nu het woonhuis nr. 149. De middeleeuwse trapgevel van het rechter achterhuis aan de Binnendieze is in 1989 gereconstrueerd. Hierachter bevindt zich aan tuinzijde een tweede vast, 18^e-eeuws achterhuis met een aangebouwde keuken en een karakteristieke rode uitbouw boven het water.

39 NATIONAAL CARNAVALS MUSEUM *Oeteldonks Gemintemuzejum*

Zusters van Orthenpoort 27

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Tentoonstelling Europees Carnaval.

Dit gebouw is geen monument maar een beeldbepalend pand langs de Binnendieze. Sinds 2001 is hier het 'Oeteldonks Gemintemuzejum' gehuisvest. Het poortgebouw dateert van kort na de Tweede Wereldoorlog en verwijst qua vorm enigszins naar het 15^e-eeuwse poortgebouw van het Zusters van Orthenklooster dat voorheen op deze plek stond en destijds werd gesloopt vanwege bouwvalligheid. Het ontwerp voor het huidige pand werd gemaakt door gemeentearchitect P. van Kessel. Vanwege het thema *In Europa* is er een beperkte expositie van 19^e-eeuwse Europese grafiek met afbeeldingen van carnavalsvieringen in geheel Europa.

40 ZWANENBROEDERS- HUIS

Hinthamerstraat 94

- Alleen gratis toegankelijk op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Toelichting door gidsen van de Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch.

Sinds 1483 is de 'Illustere Lieve Vrouwe Broederschap' (opgericht in 1318) op deze plaats gehuisvest. De bijnaam 'Zwanenbroeders' hebben de gezworen leden van de Broederschap gekregen vanwege de traditie daterend uit 1384 om jaarlijks een maaltijd te gebruiken met zwaan op het menu. Het middeleeuwse Zwanenbroedershuis werd in 1846 gesloopt en vervangen door het huidige neogotische pand naar ontwerp van de bouwmeester J.H. Laffertee. Het huidige gebouw is een duidelijk voorbeeld van de 19^e-eeuwse neogotiek. Aan de buitenzijde wekt het gebouw de suggestie een kerk te zijn. De gepleisterde voorgevel heeft op de verdieping drie hoge spitsboogvensters, geflankeerd door steunberen. De interieurafwerking van de Grote Zaal op de verdieping is in 1868-1870 door L.C. Hezenmans (restauratiearchitect van de Sint-Jan) ontworpen. De Kleine Zaal aan de voorzijde van het gebouw heeft een fraai stucwerkplafond met hanggewelven.

41 BIBLIOTHEEK *oude mannen- en vrouwenhuis*

Hinthamerstraat 72

- Open op zaterdag van 10.00 tot 18.00 uur.
- Expositie van InstaDenBosch met mooiste instagram-foto's van 's-Hertogenbosch.
- Presentatie over de historie van het pand, te zien op een multitouchtafel 'Van Geefhuis tot Taalhuis'.
- Inspiratietafels met biebmaterialen over 's-Hertogenbosch en over het thema 'In Europa'.
- Virtuele wandeling door oude Europese monumenten.

Op de gevel van de bibliotheek naast de voordeur vind je een bordje waarop staat: H. Geesthuis. Het pand heeft een lange historie die teruggaat tot de 13^e eeuw. Toen bevond zich hier de belangrijkste liefdadigheidsinstelling van de stad, de Tafel van de Heilige Geest, in de volksmond al gauw 'het Geefhuis' genoemd. Deze diende ter ondersteuning, verpleging en voeding van de arme burgers van de stad. Dit in tegenstelling tot

het (Grootziken)-Gasthuis dat zich aanvankelijk richtte op de opvang en verpleging van vreemdelingen. In de Franse tijd kreeg het gebouw de functie van oude mannen- en vrouwenhuis en opvang van vondelingen. Mannen en vrouwen woonden gescheiden en konden elkaar ontmoeten op de binnenplaats. De grote voorbouw aan de Hinthamerstraat, de rechter zijvleugel en de achtervleugel dateren uit 1825. Het complex werd toen gedeeltelijk herbouwd en aangepast aan de eisen van die tijd. Sinds 1975 is hier de bibliotheek gehuisvest.

- Om 11.00 en 13.00 uur rondleiding door het historische pand.
- Vanaf 14.00 uur presenteren leden van de Schrijfplaats zichzelf en hun werk.
- Om 16.00 uur vertelt Sylvia Maessen over de overeenkomsten tussen schrijven en componeren. Zij componeerde het verplichte stuk voor de 52^e editie van het Internationaal Vocalisten Concours. Voor haar zus, de sopraan Irene Maessen componeerde ze een lied, gebaseerd op een tekst van de Perzische dichter Omar Khayan. Irene brengt dit stuk, met behulp van 6 gestemde wijnglazen, ten gehore.

42 ARTEMIS

Predikheerenpoort 50

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Doorlopend programma speciaal voor kinderen: 'Het verhaal van het verhaal'.

De Predikheerenpoort, is een zijstraatje van de Hinthamerstraat. Het is genoemd naar de predikheren, de dominicanen, die hier een klooster bezaten dat vanaf de Hinthamerstraat door dit straatje te bereiken was. Het kloostercomplex lag achter de Binnendieze, tussen de Nieuwstraat en de Sint-Josephstraat en strekte zich uit tot aan het Kardinaal Van Rosseplein. De predikheren kochten in 1292 een huis in de Hinthamerstraat, buiten de Leuvense Poort. Het was het begin van het predikherenklooster. In 1629 moesten de dominicanen de stad weer verlaten. Het kloosterterrein werd verkaveld. Zes eeuwen na hun vestiging herinnert de naam van het straatje ons nog aan deze Orde. Het huidige pand is blijkens de kadastrale kaarten waarschijnlijk grotendeels eind 19^e eeuw tot stand gekomen. Voor dit gebouw worden de benamingen Predikherenpoortschool, Burgerschool, RK Jongensschool en RK Sint-Jansschool gehanteerd. De school functioneerde zelfstandig van de Sint-Aloysiuschool uit 1894 aan de Sint-Josephstraat. Het pand is thans in gebruik door theater Artemis.

43 KRUIZHUIS

Citadellaan 7

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Om 15.00 uur optreden van het koor Capella Ducis.

Tijdens het Twaalfjarig Bestand in de Tachtigjarige Oorlog werd in 1618-1620 dit stedelijk kruitmagazijn gebouwd naar ontwerp van Jan van der Weeghen. Het zeshoekige gebouw lag in een drassig gebied binnen de wallen aan de rand van de stad. Het werd omgeven door een gracht. Door ophoging van het omringende terrein in de 19^e en 20^e eeuw lijkt het gebouw nu minder hoog. De fraaie, in zandsteen uitgevoerde klassieke toegangspoort, voorzien van pilasters en fronton is gereedgekomen in het beroemde jaar 1629. Het interieur met zijn houten balklagen en kapconstructies is nog grotendeels authentiek.

44 KLOOSTERHOTEL DE SOETE MOEDER voormalig Nemiusklooster

Nemiusstraat 4

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Om 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00 en 16.00 uur rondleidingen.
- Om 12.30 uur optreden van de Duketown Barbershop Singers.
- Om 14.00 uur optreden van Capella Ducis.

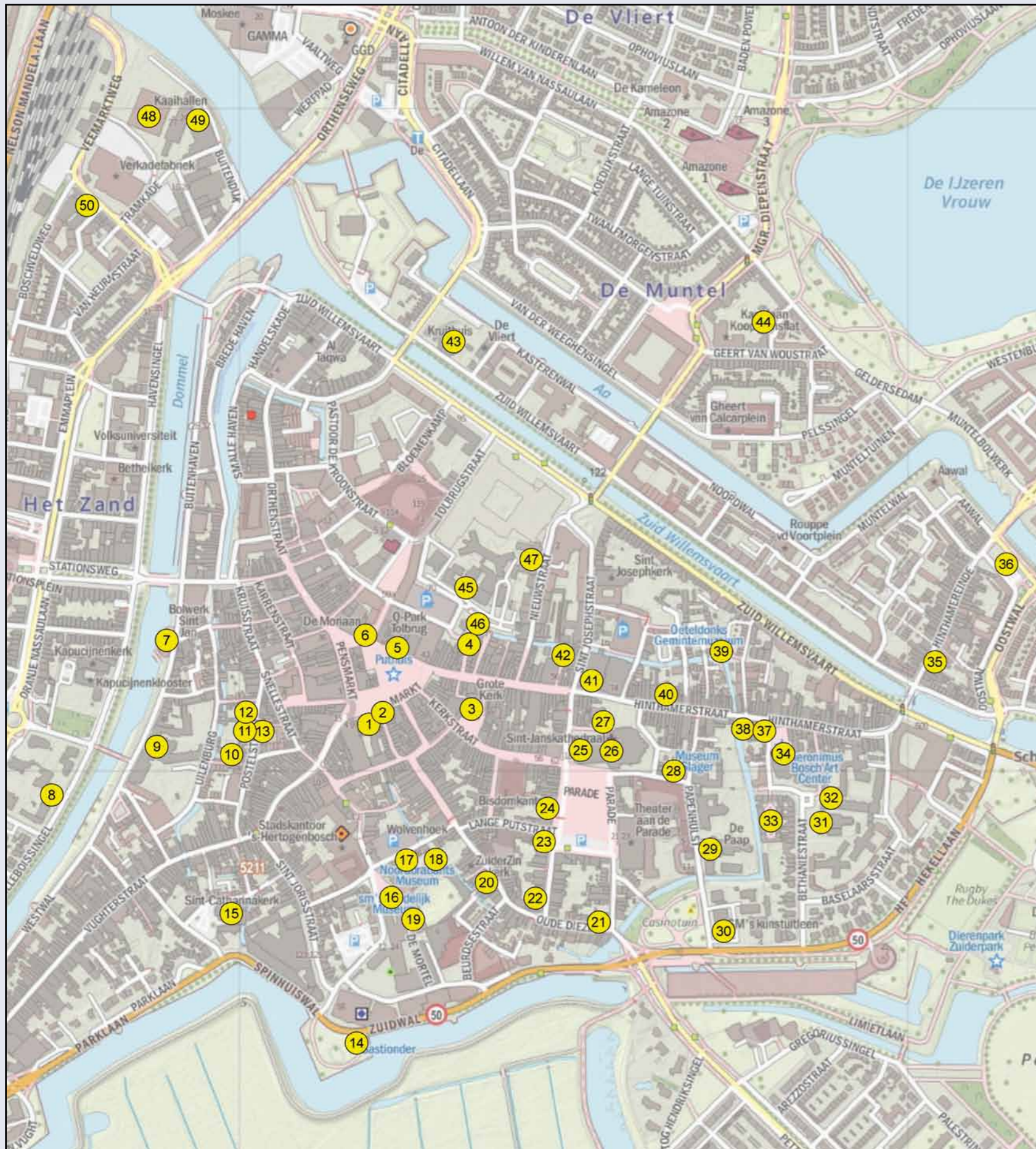
Dit voormalige klooster van de 'Zusters van Liefde', gelegen in de vroeg 20^e-eeuwse uitbreidingswijk 'de Muntel' werd gebouwd in 1928-1929, naar ontwerp van de architect H.W. Valk. Het bevat stijlelementen van de Amsterdamse School, zoals aan de voorzijde een over bijna de gehele breedte van de gevel doorlopende dakkapel, de venstervormen, raamindelingen en siermetselwerk in baksteen. Het klooster heeft een langgerekte, geknikte vleugel aan de voorzijde. Aan de achterzijde is een uitbouw voor de kapel op de eerste verdieping. In het interieur resteert nog een aantal authentieke elementen. Het trappenhuis en de gangen op de begane grond en verdieping hebben nog delen van de oorspronkelijke tegellambrisering en de houten balustrades met siersmeedwerk met Amsterdamse Schooldetailering.

45 OUDE APOTHEEK voormalige Groot Ziekengasthuis

- Alleen open op **zondag** van 10.00 tot 17.00 uur.

Gelegen links naast de Gasthuispoort, de oorspronkelijke hoofdingang van het Groot Ziekengasthuis vanuit de Hinthamerstraat, bevindt zich het gebouw dat in gebruik was als apotheek van het ziekenhuis. In de huidige vorm daterend uit de late 19^e tot vroege 20^e eeuw. Links van de poort is een klein raampje: een loket voor medicijnen dat kon worden benut na sluitingstijd. De gebouwen, waarvan een klein deel nog dateert uit de 18^e eeuw grenzen aan de Binnendieze, aan de andere zijde waren ze gelegen aan de vroegere binnenplaats van het Gasthuis, tegenover de middeleeuwse ziekenzaal en gasthuiskapel. Deze hoofdgebouwen zijn kort voor 1910 gesloopt om plaats te maken voor het nieuwe ziekenhuisgebouw. Deze nieuwbouw uit 1911 staat iets verder verwijderd van de apotheek. De voormalige gasthuisapotheek sluit aan tegen 16^e-eeuwse gebouw van de Regentenkamer. Deze zijvleugel is met een gemetselde toog deels gebouwd boven de Binnendieze.

PLATTEGROND BINNENSTAD

PAGINA

1	Stadhuis Markt 1	8
2	Raadselder Markt 1a	9
3	Grote Kerk Kerkstraat 20	9
4	Knillispoort Korte Waterstraat 15	10
5	't Root Cruijs Markt 61	10
6	vvv Markt 77	11
7	Bolwerk Sint-Jan Sint-Janssingel 25	11
8	L.W. Beekmanschool Van der Does de Willeboissingel 14	12
9	Jheronimus Academy of Data Science Sint-Janssingel 92	12
10	Hotel Uylenhof Postelstraat 38 (ingang Uilenburg 24)	13
11	Het Wapen van Luik Postelstraat 44	14
12	Huys van Boxel Postelstraat 46-48	14
13	Het Wapen van Emden Postelstraat 49	15
14	Bastion Oranje Bastionder Spinhuiswal/Zuidwal	15
15	Sint-Catharinakerk Kruisbroedershof 4	16
16	Willem Twee concertzaal en studio's Prins Bernhardstraat 4-6	17
17	De Griffie, Provinciaal Depot Bodemvondsten Waterstraat 16	18
18	Het Noordbrabants Museum Verwersstraat 41	18
19	Design Museum Den Bosch De Mortel 4	19
20	Lutherse/Waalse kerk Verwersstraat 49	20
21	Het Rode Kruis Oude Dieze 12	20
22	Sociëteit Amicitia / De Zwarte Arend Peperstraat 15	21
23	Kringhuis Parade 12	23
24	Bisschopshuis Parade 10-11	23
25	Toren Sint-Jan Ingang hoek Torenstraat-Parade	24
26	Sint-Janskathedraal Torenstraat 16	25
27	Sint-Jansmuseum Torenstraat 16	26
28	Museum Slager Choorstraat 8	26
29	Sint-Joan de Deo Papenhulst 26	27
30	Militaire Rijbaan Hekellaan 2	27
31	Groot Tuighuis Bethaniestraat 4	29
32	Reinier van Arkel Bethaniestraat 2	30
33	Woonhuizen Sint-Jacobshof	31
34	Jheronimus Bosch Art Center Jeroen Boschplein 2	31
35	Boutique Hotel De Blauwe Pauw Hinthamereinde 13	32
36	Watertoren Hinthamereinde 73	32
37	Woonhuis Hinthamerstraat 151	33
38	De Noteboom Hinthamerstraat 153	33
39	Nationaal Carnavalsmuseum Zusters van Orthenpoort 27	34
40	Zwanenbroedershuis Hinthamerstraat 94	34
41	Bibliotheek Hinthamerstraat 72	35
42	Artemis Predikheerenpoort 50	36
43	Kruithuis Citadellaan 7	36
44	Kloosterhotel De Soete Moeder Nemiusstraat 4	37
45	Oude apotheek ingang einde Gasthuisstraat	37
46	czg-terrein Ingang via Gasthuispoort, aan het einde van de Gasthuisstraat	41
47	Woonzorglocatie De Boschstede Nieuwstraat 32	41
48	Werkwarenhuis Tramkade 20-24	42
49	Koudijs Café Ingang via Buitendijkstraat / Tramkade 26	42
50	Willem Twee kunstuimte en poppodium Boschdijkstraat 100	43

MONUMENTENDAG BIJ WOONZORGLOCATIE DE BOSCHSTEDE

In hartje 's-Hertogenbosch is op dit moment een grootschalige, binnenstedelijke ontwikkeling gaande op het voormalig ziekenhuisterrein. Het nieuwbouwproject Gasthuiskwartier. Een plek om je te vermaken, te wonen en te winkelen. En een plek waar woonzorgorganisatie Domus Magnus de oude polikliniek van het Groot Ziekengasthuis omgetoverd heeft tot een luxe zorgcentrum, De Boschstede. Het monumentale pand heeft een nieuwe toekomst gekregen, opnieuw zorggerelateerd.

Het Groot Ziekenhuisgasthuis is een van de oudste ziekenhuizen van Nederland. De oude kliniek kreeg omstreeks 1250 zijn bestaan, eerst als gasthuis voor de armen. Tijdens de 18e eeuw werd het een overkoepelend orgaan voor diverse katholieke zorg-instellingen. Aan het begin van de 20ste eeuw werd het

complex uitgebreid met een kapel en paviljoen die een zusterhuis als bestemming had. De afgelopen jaren was het Jeroen Bosch Ziekenhuis erin gevestigd. De oorspronkelijke bouw had stijlelementen van de neo-Renaissance. Deze stijl kenmerkt zich in trapgevels, kruiskoziijnen en speklagen. In de 19e eeuw heeft architect J.J. Van Dillen het pand een nieuw ontwerp gegeven in de stijl van de Amsterdamse School. De Boschstede is in juni van dit jaar geopend.

Wilt u een kijkje nemen bij de woonzorglocatie in 's-Hertogenbosch? Tijdens Open Monumentendag op zaterdag 8 september openen we de deuren. Kijk voor meer informatie op www.domusmagnus.com/monumentendag.

GROOT ZIEKENGASTHUIS

46 GZG-TERREIN

Ingang via Gasthuispoort, aan het einde van de Gasthuisstraat

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.

Het Groot Ziekenhuis was de oudste ziekenzorginstelling van de stad. Het gasthuis werd omstreeks 1250 als opvang en zorginstelling voor behoeftige vreemdelingen gesticht. Het bevond zich oorspronkelijk vlak buiten de Leuvensepoort in de Hinthamerstraat. In 1471 werd het gasthuis verplaatst naar de locatie ten noorden van de Binnendieze. Het bestond toen uit een beddenzaal met in het verlengde daarvan een kapel. In de loop van de tijd verrezen op het achterterrein diverse dienstgebouwen en een gebouw voor besmettelijke ziekten (pesthuis). De hoofdtoegang tot het complex werd bereikt vanuit de Hinthamerstraat via een poort in de Gasthuisstraat. Deze barok-classicistische Gasthuispoort is gebouwd in 1661. Het enige gebouw dat nog dateert uit de laatmiddeleeuwse tijd (16e eeuw) is de zogeheten regentenkamer: het gebouw De Waterpoort. De overige ziekenhuisgebouwen dateren vooral uit de periode vanaf 1911, toen het gasthuis werd herbouwd. Het kloostergebouw heeft een fraaie ingangspartij. Een lange overdekte gang leidt als een navelstreng langs de kapel naar het stervormige verpleeggebouw, waar de gang zich vertakt in vier gangen die leiden naar de voormalige beddenzalen.

47 WOONZORGLOCATIE DE BOSSCHSTEDE

voormalige polikliniek GZG

Nieuwstraat 32

- Open op zaterdag van 14.00 tot 17.00 uur.
- Beperkt toegankelijk.

Vanaf de 15e eeuw tot in de 20e eeuw was de hoofdingang tot het Groot Ziekengasthuis te bereiken vanuit de Hinthamerstraat via de Gasthuispoort. In 1932 werd een geheel nieuw hoofdgebouw gerealiseerd in de Nieuwstraat naar ontwerp van 'huisarchitect' J. van Dillen. Deze nieuwbouw was aan de achterzijde via een gangenstelsel gekoppeld aan de oudere verpleeggebouwen. Aan de voorzijde was de entree zo gemaakt dat ambulances en taxi's overdekt konden voorrijden. De architectuur van dit pand, dat is opgebouwd uit bakstenen gevels met mansardedaken, vertoont kenmerken van de in die tijd gangbare expressionistische stijlvormen. Deze worden vaak gekoppeld aan lokale varianten, zoals de Amsterdamse school, de Haagse school etcetera. Het Bossche resultaat is hier een sobere, statige versie, die moeilijk te koppelen is aan een duidelijke 'school'.

48 WERKWARENHUIS

voormalige Veevoederfabriek De Heus

Tramkade 22-24

- Open **zaterdag en zondag** van **11.00** tot 17.00 uur.
- 3D animatie van de transformatie van een oude fabriek naar Werkwarenhuis, Monument van de Toekomst gemaakt in samenwerking met Master studenten Animatie AKV/St Joost.

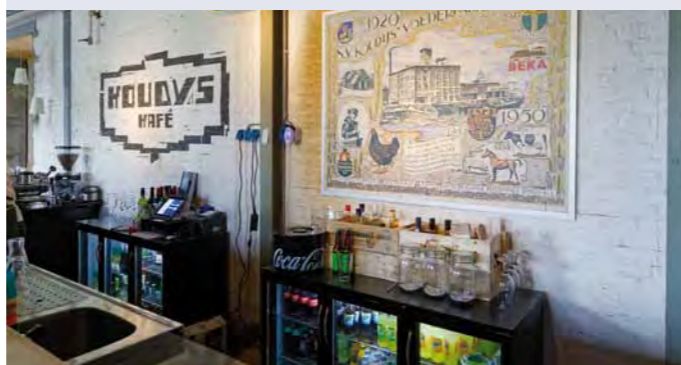
Het Werkwarenhuis ligt in het hart van terrein Tramkade. Een experiment om een verlaten fabriek geleidelijk te transformeren tot een nieuwe plek voor de stad. Bezoek het onlangs geopende Social label Lab. Piet Hein Eek werd gevraagd voor de architectuur (Eek/Dekkers) en Edwin Vollebergh (Studio Boot) verzorgde de inrichting. In de monumentale conceptstore met werk-units in de herbestemde graansilo's en watertorens kun je de sociaal duurzame designproducten van Social label bewonderen en via een aankoop bijdragen aan waardevol werk voor iedereen. Loop ook binnen bij Restaurant Van Aken voor een kop koffie, een creatieve plek waar een diversiteit aan bezoekers samen eten, drinken en ideeën uitwisselen. Het Werkwarenhuis was in 2017 genomineerd voor de Erfgoedprijs Brabant.

49 KOUDIJS KAFÉ

Tramkade 26
Ingang via Buitendijkstraat

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Doorlopend rondleidingen.

Dit als rijksmonument beschermde gebouw dateert uit 1909. Toen gaf H. Bruyelle opdracht voor de bouw van een meelfabriek naar ontwerp van de Tilburgse architect F.C. de Beer. Deze architect is ook verantwoordelijk geweest voor de aan de Parallelweg gelegen Grasso-fabriek. Sinds 1948 werd de meelfabriek geëxploiteerd door de firma Koudijs die hier omvangrijke uitbreidingen heeft gerealiseerd. Daarbij is de voormalige insteekhaven gedempt, de maalderij en magazijnen werden gebruikt voor opslag en de wasserij voor kantoorruimte. De omvangrijke graansilo's zijn buiten werking gesteld. De oude kern van de fabriek werd gevormd door een U-vormig gebouw met een trappenhuis en een waterreservoir voor de sprinklerinstallatie dat boven het dak uitsteekt. De U-vorm is nu buitenruimte geworden waardoor deze goed zichtbaar is. Sinds enkele jaren is hier Koudijs Kafe gevestigd.

50 WILLEM TWEE POPPODIUM

Boschdijkstraat 100

- Open op zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.

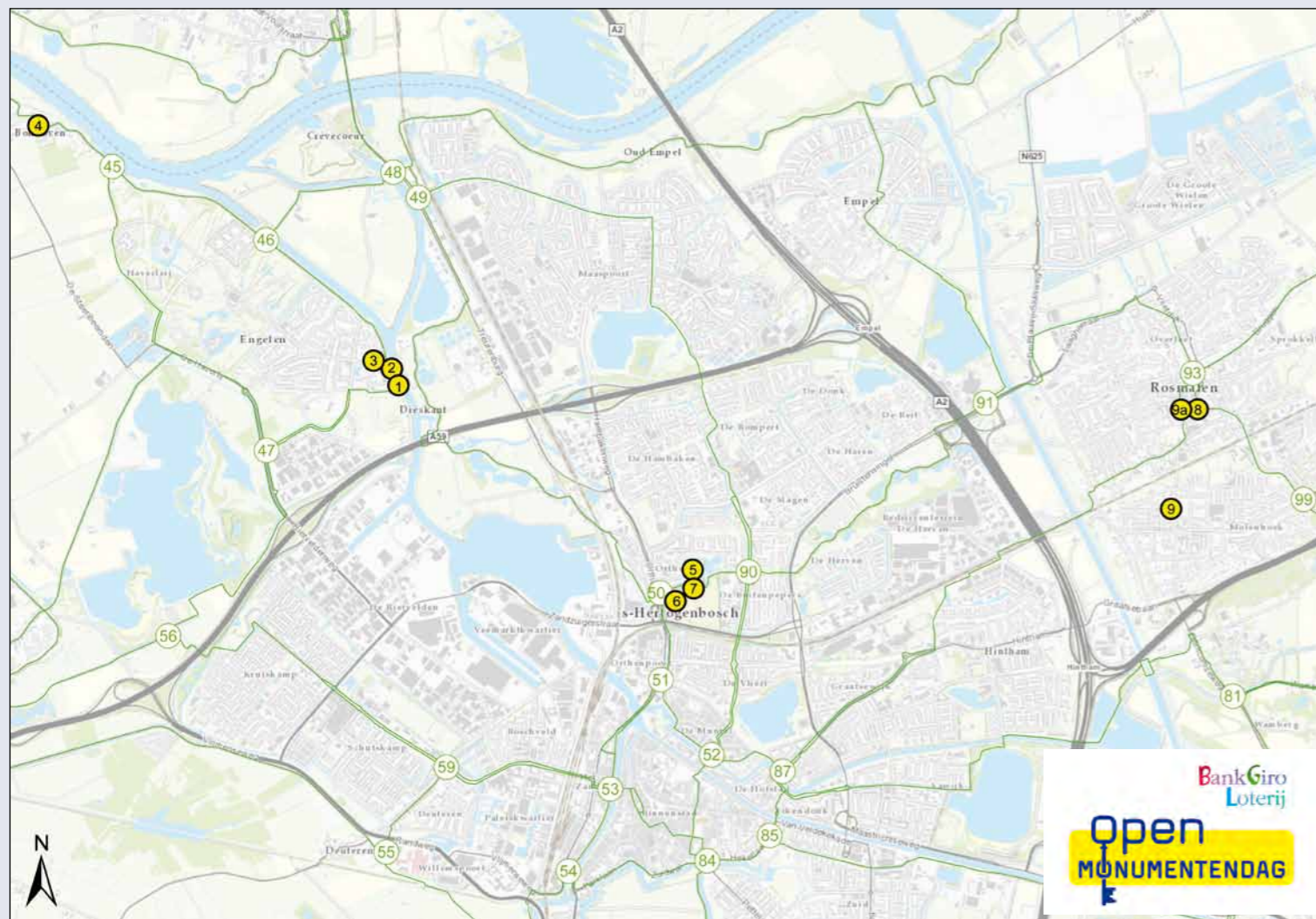

Deze fabriek is in 1898 gebouwd naar ontwerp van P.Th. Stornebrink en W.G. Welsing, met uitbreidingen in 1908. De van oorsprong Bossche sigarenfabrikanten Goulmy en Baar verhuisden in 1893 kort na de oprichting van hun bedrijf in Amsterdam terug naar 's-Hertogenbosch. Daar was in die tijd sprake van een bloeiende sigarenindustrie. In de jaren 30 werd de fabriek eigendom van de Valkenswaardse sigarenfabrikant Willem II. De fabriek is aan de buitenzijde markant vormgegeven als een bakstenen kasteel met kantelen en traptoren en was in die tijd efficiënt en uiterst modern ingericht met een centraal verwarmingssysteem, ventilatiesysteem en stofafzuiging. In de in 1908 toegevoegde zuidelijke vleugels bevonden zich zeer moderne waslokalen, wc's en een schaftlokaal. In constructief opzicht zijn de technische ontwikkelingen uit de verschillende bouwperiodes afleesbaar. Het deel uit 1889 heeft gewalste stalen kolommen, vakwerk onderslagliggers en stalen vloerbalken met bakstenen troggewelfjes. De nieuwbouw uit 1908 is uitgevoerd als betonskelet, in combinatie met traditionele bakstenen gevels als in het 19^e-eeuwse deel van de fabriek. Nu wordt de fabriek gebruikt als poppodium en kunstruimte.

ZONDAG BUITENGEBIED

9 SEPTEMBER

ENGELEN - BOKHOVEN - ORTHEN - ROSMALEN

ENGELEN

1 Pastorie	
Graaf van Solmsweg 75	45
2 Sint-Lambertuskerk	
Graaf van Solmsweg 73	45
3 Protestantse Kerk	
De Kerkhof 3	46

BOKHOVEN

4 Antonius Abtkerk	
Gravin Helenastraat 1	46

ORTHEN

5 Fort Orthen	
Ketsheuvel 50-56	47
6 Het Theelicht	
Fort Orthenlaan 1	47
7 Begraafplaats	
Orthen Herven 1	48

ROSMALEN

8 Sint-Lambertuskerk	Markt 1	49
9 De Standerdmolen	Molenstraat 4	49
9a Expositieruimte		
Dorpstraat/Raadhuisstraat		51

ENGELEN

1 PASTORIE

Graaf van Solmsweg 75, Engelen

- Open op zondag van 12.00 tot 17.00 uur.
- Kleine fototentoonstelling.
- Om 12.00, 13.00, 14.00, 15.00 en 16.00 uur start rondwandeling door het dorp.

Aan linkerkant van de Sint-Lambertuskerk bevindt zich de bijbehorende pastorie, tezamen met het kerkgebouw in 1933 gebouwd naar een ontwerp van architect H. de Graaf. De architectuur van de jaren dertig werd gekenmerkt door diverse vormen van expressionisme, wat goed zichtbaar is in het kerkgebouw. Qua materiaalgebruik zien we vaak bakstenen gevels met verdiept voegwerk. De grotere, vrijstaande of geschakelde huizen kregen vaak daken met overstekken, een architectuur die op dit moment overal weer sterk in de mode is (onder andere Grote Wielen!). De pastorie is dus eigenlijk zeer eigentijds. Het pand heeft een symmetrische voorgevel met brede gekoppelde vensters aan weerszijden van de half rond gesloten voordeur.

2 SINT-LAMBERTUSKERK

Graaf van Solmsweg 73, Engelen

- Open op zondag van 12.00 tot 17.00 uur.

In de Tachtigjarige Oorlog werd de oorspronkelijk aan de Heilige Lambertus gewijde parochiekerk van Engelen grotendeels verwoest. Het resterende koor van de kerk werd herbestemd tot Nederlands Hervormde kerk. Na de overgave van de stad 's-Hertogenbosch, in 1629, waren de katholieke inwoners van het dorp Engelen aangewezen op een schuurkerk ergens tussen Engelen en Orthen. Na de Franse tijd werd een nieuwe kerk gebouwd aan de Graaf van Solmsweg, die in 1933 is vervangen door de huidige kerk. Deze kerk is ontworpen door H. de Graaf sr. in een expressionistische architectuur. Het gebouw heeft een driebeukige indeling onder een zadeldak, met aan de voorzijde een lager toegangsportaal, geflankeerd door twee veelhoekige kapellen. Aan achterzijde een eveneens lagere koorpartij. Het sprekende interieur wordt sterk bepaald door de gemetselde paraboolbogen.

BOKHOVEN

3 PROTESTANTSE KERK

De Kerkhof 3, Engelen

- Open op zondag van 12.00 tot 17.00 uur.
- Gidsen geven een toelichting.

Dit kerkgebouw is het resterende koor van de in 1587 verwoeste Lambertuskerk. Aan de westzijde zijn restanten van het vroegere kerkgebouw gereconstrueerd, waarvan bij archeologisch onderzoek funderingen zijn aangetroffen. Hieruit bleek dat het kerkje een éénbeukige romaanse tufstenen voorganger heeft gekend. Van het 15e-eeuwse kerkgebouw zijn het zuidelijke dwarschip en de toren teruggevonden en ter plaatse weergegeven. Het huidige kerkgebouw dateert mogelijk uit 1551 maar is na de verwoesting van 1587 herbouwd in 1615. De kerk heeft met de houten raamroeden en witte muren een 19^e-eeuws karakter. Het gebouw heeft een driezijdig gesloten koor, dat is voorzien van steunberen en spitsboogvensters.

4 ANTONIUS ABTKERK

Gravin Helenastraat 1, Bokhoven

- Open op zondag van 12.30 tot 17.00 uur (beperkt open vanwege bedevaart).
- Toelichting door gidsen van de Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch.

Deze fraaie dorpskerk dateert in de huidige vorm uit de 15^e eeuw. De toren is het oudste onderdeel. Het eenbeukige schip werd in 1495 na een brand herbouwd. Het transept en koor dateren, ondanks de nog gotische vormtaal, deels uit 1610. De overwelfde doopkapel aan de noordzijde werd toegevoegd omstreeks 1500. Het kerkgebouw heeft een rijk barokinterieur. Het rococo stucplafond, voorzien van ornamenten en sterren, dateert uit 1771. Het barokke altaarretabel met beeld van Sint-Michaël (circa 1700) is afkomstig uit de Michaëlkerk in Dennenburg. Het vroegere hoofdaltaar, nu geplaatst in het transept is eveneens vroeg 18^e-eeuws. Het orgel op de houten orgeltribune komt uit circa 1780. De 19^e-eeuwse preekstoel is voorzien van voorstellingen uit het leven van de heilige Norbertus. De kerk heeft diverse belangrijke grafmonumenten, waaronder grafzerken voor de heren van Bokhoven. Het meest monumentale is het praalgraf uit 1649-52 voor Engelbert van Immerzeel, eerste graaf van Bokhoven († 1652) en zijn vrouw Hélène de Montmorency († 1649), gemaakt door de bekende beeldhouwer Artus Quellien.

ORTHEN

5 FORT ORTHEN

Ketsheuvel 50-56, Orthen

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.
- Fototentoonstelling.
- Openstelling diverse ateliers.

Dit fort werd aanvankelijk Orthenschans genoemd en bestond nog niet in de tijd van het beleg van 1629. De dijk waar het huidige fort middenin ligt, was wel aanwezig. Deze was onderdeel van de linie van Frederik Hendrik. Het fort werd tussen 1630 en 1637 aangelegd met een vierkante plattegrond, aarden wallen en bastions op de hoeken. Het werd omgeven door een natte gracht. In de 18^e eeuw is het regelmatig hersteld en uitgebreid met voorwerken en een tweede natte gracht. In 1852 werd Fort Orthen geheel herbouwd met een ronde stenen toren, een reduit, als kern. Deze werd omringd door een droge gracht. Fort Orthen vervulde echter nooit een rol van betekenis in de defensie van de stad. Kort na 1932 kocht de gemeente de omringende gronden en in 1966 het fort zelf. Momenteel huren kunstenaars hier atelierruimtes en vindt u er het Orthens archief van heemkundekring de Orthense Schaar.

6 HET THEELICHT

theehuis begraafplaats

Fort Orthenlaan 1, Orthen

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.

Dit uit 1872 daterend gebouw deed oorspronkelijk dienst als ruimte voor het opbaren van overledenen. Het was destijds verplicht om doden, waarvan de dood nog niet met zekerheid kon worden vastgesteld, 36 uur op te baren. Daarna mocht pas worden begraven, omdat de ervaring had geleerd dat de dood na dit tijdstip zeker was ingetreden. Deze termijn is tot op de dag van vandaag in de Wet op de lijkbezorging gehandhaafd. In het meer recente verleden heeft het gebouw lange tijd als opslag en werkruimte van de begraafplaats gefunctioneerd. Aan de buitenzijde vertonen de zorgvuldig vormgegeven bakstenen gevels kenmerken van neorenaissance-architectuur. Met name de gemetselde boogfriezen onder de dakvoet herinneren hieraan. Momenteel is het sfeervolle gebouw in gebruik als theehuis.

7 BEGRAAFPLAATS ORTHEN

Herven 1, Orthen

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.
- Om 11.00, 13.00 en 15.00 uur rondleidingen door gidsen van de Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch, maximaal 15 personen per groep. Start nabij de kapel van de begraafplaats (a.u.b. de rust respecteren).

Dit kerkhof werd aangelegd in 1858 en was de eerste begraafplaats buiten de binnenstad. Het was de opvolger van het kerkhof rond de Sint-Jan en de protestantse begraafplaats achter de Sint-Josephstraat. Eén vijfde van de 11 hectare was bestemd voor protestanten, de rest voor de rooms-katholieken. Het belangrijkste bouwwerk is de Bisschopskapel uit 1882. Deze neogotische kapel is gebouwd naar ontwerp van Lambert Hezenmans, de restauratiearchitect van de Sint-Jan. Het gebouw is gebouwd met een zeshoekige plattegrond. De gevels zijn opgetrokken in baksteen, plaatselijk aangevuld met zandstenen lijsten en plinten.

Op het dak bevindt zich een zeshoekige dakruiter. Aan de voor- en achterzijde bevinden zich lagere aanbouwen, het toegangsportaal en de uitgebouwde altaarruimte met daaronder een van de buitenzijde toegankelijke crypte. In de nissen in de wanden in de crypte zijn de bisschoppen en prelaten van het bisdom 's-Hertogenbosch bijgezet. De nissen zijn aan de voorzijde afgesloten door een stenen plaat met inscriptie. Op de begraafplaats zelf is een aantal als monument beschermde grafmonumenten uit de late 19^e en vroege 20^e eeuw bewaard gebleven, waaronder die van de families Van Beugen, Deckers, Dobbe, Halewijn, Hezenmans, Kalling-Phillipon en Lutkie-Scheffers.

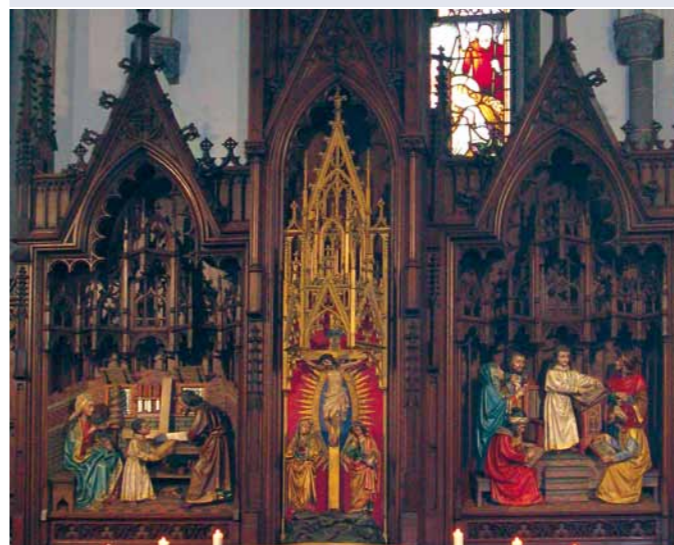

ROSMALEN

8 SINT-LAMBERTUSKERK

Markt 1, Rosmalen

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.
- In de loop van de middag wordt het Smits-orgel uit 1850 bespeeld.
- Beeldpresentatie van diverse religieuze voorwerpen.
- Speurtocht voor de jeugd door de kerk.

De Sint-Lambertuskerk is gewijd aan Lambertus (672-705), die het zuidelijk deel van de lage landen heeft bekeerd. Hij werd later bisschop van Maastricht. De toren is uit de 15^e eeuw. Rond 1545 werd het huidige schip met een zijbeuk gebouwd. De Mariakapel is van 1550, zoals op een kraagsteentje vermeld staat. Na 1629 werd de katholieke godsdienst verboden en werd de kerk als protestants bedehuis, gemeentehuis en archief gebruikt. De toren deed toen dienst als gevangenis. In 1823 kwam de kerk terug in katholieke handen en werd toen grondig vernieuwd. De laatste grote verbouwing vond plaats in 1910-1911. Architect Ludewig verdubbelde de zijkapellen met een tweetal nieuwe zijkapellen en het koor werd in oostelijke richting vergroot. Daarbij is het moeilijk zichtbaar dat het hier om nieuwbouw gaat.

9 STANDERDMOLEN

Molenstraat, Rosmalen

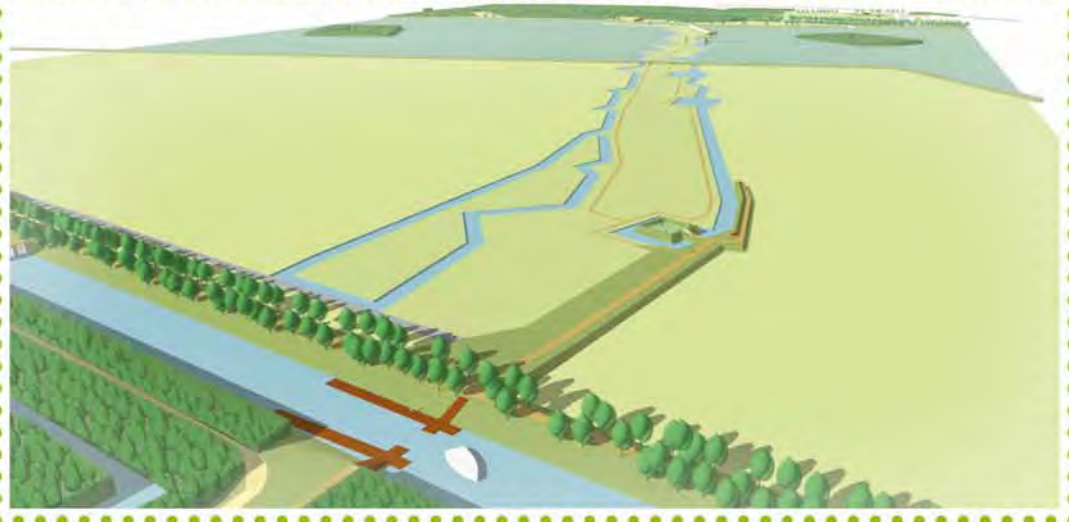
- Open op zondag van 10.00 tot 17.00 uur.
- Doorlopend rondleidingen.
- Pannenkoeken bakken voor kinderen.
- Toelichting en verkoop van het boek 'De molens van Rosmalen'.

De in 1732 gebouwde Standerdmolen is gebouwd op een lichte verhoging. De molen heeft een houten molenromp en draait om een verticale spil. Het is oorspronkelijk een middeleeuwse korenmolen. In de constructie van de molen zijn aanwijzingen gevonden dat de molen ooit op een andere plaats heeft gestaan. Het demonteren en elders opnieuw opbouwen van een molen als bouw pakket was niet vreemd in die tijd. De molen heeft altijd een grote historische en landschappelijke waarde gehad. In 2013 is een bijzonder stel wiekroeden, type Franses, gerestaureerd en geplaatst aan de voet van de molen.

HOLLANDSCHE DIJK - VUGHT LINIE 1629 WORDT WEER ZICHTBAAR

MTD
LANDSCHAPSARCHITECTEN
Since 1998

MTD landschapsarchitecten | Zuid-Willemsvaart 142 | postbus 5225 | 5201 GE 's-Hertogenbosch
T +31 (0)736125033 | E mtd@mtcls.nl | I www.mtdcls.nl

9a EXPOSITIE

Winkelpand hoek Dorpsstraat/
Raadhuisstraat, Rosmalen

- Open op **zaterdag en zondag** van 12.00 tot 17.00 uur.
- Expositie maquettes.
- Kleine fototentoonstelling.

In Rosmalen aan het plein De Driesprong is in een leegstand winkelpand een expositie ingericht met maquettes van oude karakteristieke panden uit Rosmalen. Ook is er de bijzonder fraaie maquette van de Bossche Sint-Jan te bewonderen. De vele maquettes van oude Rosmalens panden zijn gemaakt door de onlangs overleden Rosmalenaar Cor Verstegen. Na zijn overlijden zijn de maquettes geschonken aan Heemkundekring Rosmalen. De maquette van de Sint-Jan is door

Riny van Hassel gemaakt. Riny is in 2015 met zijn meerjarenproject begonnen. Hij is tijdens de expositie ook aanwezig om eventuele vragen te beantwoorden.

Erfgoed 's-Hertogenbosch Route App

Alle Open Monumenten
binnen handbereik!

www.erfgoedshertogenbosch.nl/routeapp

'SH
'S-HERTOGENBOSCH

ANDROID APP ON
Google play

Available on the
App Store

'SH
'S-HERTOGENBOSCH

Sneller met de fiets

Kom je naar Open Monumentendag op 8 of 9 september? Pak de fiets! Zo bezoek je makkelijk en snel de vele prachtige monumenten in onze stad. En help je mee 's-Hertogenbosch bereikbaar en gastvrij te houden.

Ken jij de voordelen van onze bewaakte gratis fietsenstallingen? Ruime openingstijden. Schone toiletten. Gratis leenbuggy's. Handige kluisjes voor je spullen. Gratis oplaadpunten voor je elektrische fiets.

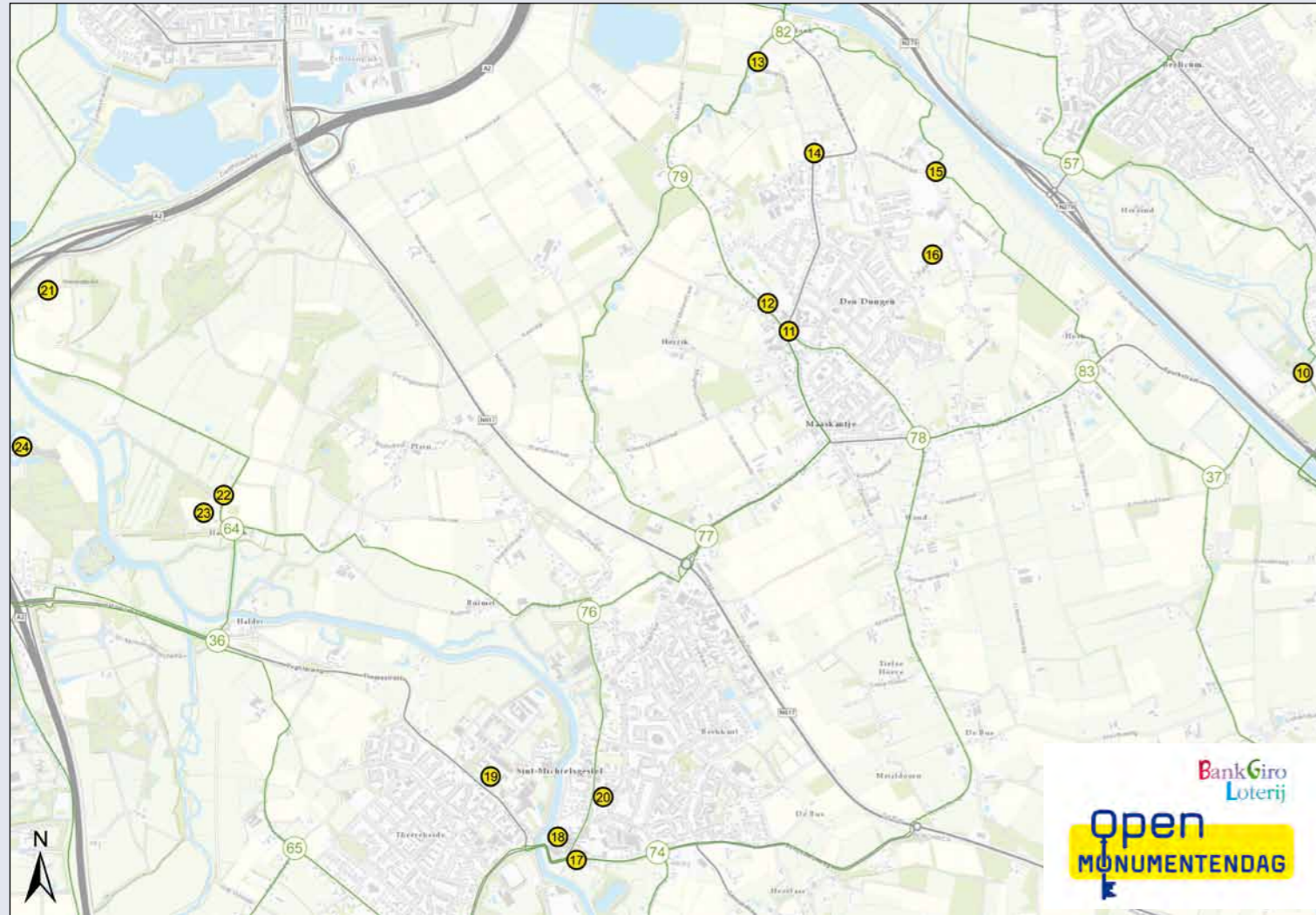
Meer tips over hoe je de stad makkelijk, snel en handig kunt bezoeken? Kijk op www.bezoekdenbosch.nl/nl/hoe-kom-ik-er

Transferium

WELKOMVERDER

MIDDELRODE

10 Landgoed Seldensate
Laan van Seldensate 4 54

DEN DUNGEN

11 Sint-Jacobus de Meerderekerk
Heilig Hartplein 1 55
12 Boerderij
Bosscheweg 24 55
13 Boerderij
Rijndonksestraat 8 56
14 Arboretum d'n Hooidonk
Ingang Rijndonksestraat 56
15 Boerderij
Hooidonksestraat 3b 57
16 Gilde Sint-Catharina Den Dungen
Paterstraat 65b 57

SINT-MICHIELSGESTEL

17 Nederlands Hervormde Kerk
Schijndelseweg 1 58
18 Toren Petrus
Dondersplein 13 58
19 Koninklijke Kentalis
Theerestraat 41/42 59
20 Heilige Michaelkerk
Nieuwstraat 34 60
21 Atelier Leon Adriaans
Sterrenbosch 2 60
22 Buitenlokaal Haanwijk
Haanwijk 4a 61
23 Museum Romeins Halder
Haanwijk 5b 61

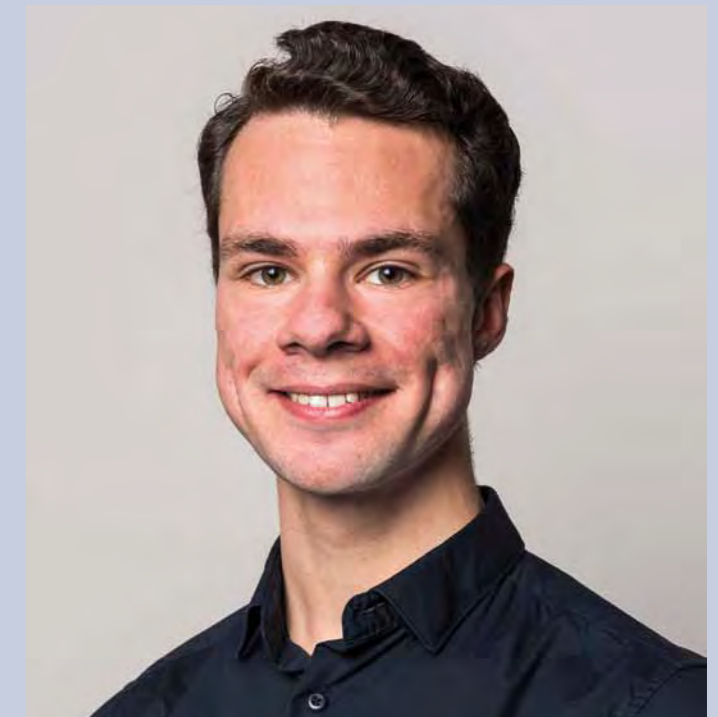
**WETHOUDER PETER RAAJMAKERS
OVER OPEN MONUMENTENDAG**

Het thema dit jaar is 'In Europa'. Dat lijkt ver van ons bed, maar als we erover nadenken komen we het ook in onze gemeente vaker tegen dan gedacht. De Europese geschiedenis is namelijk ook de onze. Wat in het verleden in de rest van Europa speelde was ook voelbaar voor ons en heeft dan ook sporen nagelaten in onze samenleving, in ons landschap en in ons erfgoed.

Ook vandaag de dag is Europa van belang. Samenwerking op politiek, economisch en militair gebied blijft broodnodig om het hier in Brabant fijn en aangenaam te houden. Nu en in de toekomst.

Tijdens monumentendag is binnen onze gemeentegrenzen een aantal plekken te bezichtigen die onze eeuwenlange verbondenheid met de rest van Europa laten zien. Denk aan de Romeinse geschiedenis rondom Halder, waar in het museum 2 millennia aan Europese geschiedenis wordt getoond. Of enkele honderden meters verderop, waar bij Oud Herlaer de geschiedenis van het beleg van 1629 van 's-Hertogenbosch zichtbaar is. Een strijd tussen de Europese mogendheden van die tijd en dus evengoed een stukje Europees alsook lokaal erfgoed.

Namens de gemeente Sint-Michielsgestel heet ik u van harte welkom en wens ik u veel plezier toe bij het bezichtigen van onze monumenten.

MIDDELRODE

10 LANDGOED SELDENSATE

Laan van Seldensate 4,
Middelrode

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.
- Rondleiding over het landgoed door heemkundevereniging De Plaets.
- Om 11.00, 13.00 en 15.00 uur vertrekpunt cultuur-historische natuurwandeling door het Aadal.
- Om 12.30, 13.30 en 14.30 uur het verhaal over de jonkheer, zijn dochter, de intriges, geheimen en ook de ondergang van landgoed Seldensate op bijzondere wijze uit de doeken gedaan door verhalenverteller Frédérique Schoenmakers-de Groot.

Vermoedelijk werd met bouwen begonnen tussen 1440 en 1468. In die tijd was er sprake van een stenen speelhuis wat bestond uit een hoofdgebouw, een duiventoren en poortgebouwen. Deze werden omgeven door grachten met ophaalbrug, parktuinen, boomgaard, en boerderijen met akker- en weiland. In het voorjaar van 2015 is de overgebleven ruïne van het kasteeltje gerestaureerd. De fundering is hersteld en versterkt, scheuren in de grachtmuren zijn gedicht en het metsel- en voegwerk is gerestaureerd. Landgoed Seldensate is een van de parels in het natuurgebied het Groene Woud en mocht dus zeker niet verloren gaan. Het gebied is rijk aan prachtige flora en fauna en is daarom ook een mooie plek voor wandelaars.

In Middelrode ligt het historische Landgoed Seldensate. De geschiedenis van Seldensate gaat ver terug in de tijd, tot ergens in de 15^e eeuw. Waarschijnlijk is het landgoed gesticht door een gefortuneerde stedeling uit 's-Hertogenbosch en was het bedoeld als zomerbuitenhuis. De naam stamt af van 'Selden zathe' wat 'bijzondere buitenplaats of landgoed' betekent.

DEN DUNGEN

11 SINT-JACOBUS DE MEERDEREKERK

Heilig Hartplein 1, Den Dungen

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur. Het is niet mogelijk de toren te beklimmen.

De kerk is gegroeid tot zijn huidige omvang vanuit een kapel, daterend uit het eind van de 14^e eeuw (het huidige priesterkoor). Deze werd verbouwd rond 1450 en als parochiekerk in 1533 uitgebreid met een schip en zijbeuken. Na de reformatie werd de kerk tussen 1630 en 1798 gebruikt door de protestanten. Tijdens deze periode werd de toren in 1752 afgebroken. In 1807 gaf koning Lodewijk Napoleon de kerk terug aan de katholieken, die het gebouw na enkele jaren lieten restaureren door architect G. Heessels. Deze restauratie kwam gereed in

12 BOERDERIJ

Boscheweg 24, Den Dungen

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.

Langgevelboerderij uit 1846 met een hoge voorgevel met voordeur en drie grote ramen in het woongedeelte en twee stel hoge, getoogde dubbele deuren in het bedrijfs gedeelte. De deuren hebben een fraaie korfboog met hardstenen sluitsteen. De achtergevel heeft nog de oude vorm van vóór 1846.

1822. Een nieuwe, neogotische toren werd aan de kerk toegevoegd in 1899, een ontwerp van C.J.H. Franssen. Op advies en naar ontwerp van Joseph Cuypers (zoon van de bekende architect P.J.H. Cuypers) werden ten slotte in 1927 twee grote zijkapellen aan het koor toegevoegd. Sint Jacobus de Meerdere, patroonheilige van de kerk, is ook bekend van de pelgrimage naar Santiago de Compostella.

13 BOERDERIJ

Rijndonksestraat 8, Den Dungen

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.

Boerderij waarvan de versterking heeft plaatsgevonden in de 19^e eeuw, maar die in de kern wellicht ouder is. Het is een hallenhuis met een langgeveluitbouw. We noemen dit het overgangstype, aangezien aan de boerderij wel een schuur gebouwd is, maar de voordeur nog in de korte gevel zit.

14 ARBORETUM D'N HOOIDONK

Ingang Rijndonksestraat, Den Dungen

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.

Arboretum d'n Hooidonk heeft een unieke groencollectie. Een buxus van 120 jaar oud en wel 4 meter hoog, 60 soorten eiken, 50 soorten beuken en 50 soorten berken, gingko's en sequoia's. Het is maar een greep uit de unieke collectie van d'n Hooidonk, een acht hectare groot park en landgoed met liefst 1600 verschillende, veelal uitheemse soorten bomen en struiken. Een uitzonderlijke verzameling, zelfs voor Europese begrippen. Dit arboretum, of bomentuin, is niet alleen een prachtige plek om te genieten van de rijkheid van de natuur, maar is ook van grote educatieve waarde. Groen Europa in het klein, gewoon in Brabant!

15 BOERDERIJ

Hooidonksestraat 3b, Den Dungen

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.

Typische Dungenese hoekboerderij, gelegen op een oeverwal van de oude loop van de Aa. De hoekuitbouw heeft de kenmerken van een stenen kamer. (Een woongedeelte van een boerderij dat met het stijgen van de welvaart van de boer in steen werd vervangen). De boerderij heeft nog een authentiek interieur met schouw, kelder met tongewelf, bedsteden en opkamer. Delen van de houten gebinten dateren uit de 15^e eeuw.

16 GILDE SINT-CATHARINA DEN DUNGEN

Paterstraat 65b, Den Dungen

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.
- Van 11.00 tot 17.00 uur kunt u onder begeleiding van de gildebroeders zelf schieten.
- Om 11.30 en 13.30 uur zullen de jeugdleden van het gilde een vendelgroet presenteren.
- Van 11.00 tot 12.00 uur wordt er door gildebroeders geschoten met kruisboog en geweer.

Paterstraat 65b dient als huisvesting van het historische schuttersgilde Sint-Catharina. In 1595 werd het initiatief genomen om in de Dungenese parochie een gilde of broederschap ter ere van Sint-Catharina op te richten. Sint-Catharina was geen militaristisch, maar een op de kerk gericht gilde wat een eigen altaar in de kerk onderhield waar periodiek een Heilige Mis werd gelezen. Uit de periode 1595 tot 1648 zijn vijf koningsschilden bewaard gebleven. Het huidige Gilde Sint-Catharina maakt onderdeel uit van Kring Dommelgroep. Bij belangrijke gebeurtenissen en evenementen die in Den Dungen plaatsvinden, geeft het gilde acte de presence. Gekleed in de op de 17^e eeuw gebaseerde gildekostuums en omhangen met het traditionele gildesilver wordt dan onder trommelgeroffel de vendelgroet gebracht.

17 NEDERLANDS HERVORMDE KERK

Schijndelseweg 1

- Open op zondag van 12.00 tot 17.00 uur.

De Nederlands Hervormde Kerk dateert van 1808. Het is een zaalkerkje in eenvoudige classicistische stijl. Net als vele andere protestantse kerken in Noord-Brabant kwam het tot stand in een tijd dat de katholieken hun vroegere kerkgebouwen, die gedurende circa twee eeuwen gebruikt waren door de protestanten, in opdracht van Lodewijk Napoleon terugkregen. De protestanten bouwden toen nieuwe kerken, die veelal ontworpen werden door bouwkundigen van Waterstaat. Vandaar de benaming 'Napoleonskerkjes' of 'Waterstaatkerkjes'. In deze kerkjes tref je niet vaak glas-in-lood ramen aan. Hier wel en deze hebben ook een bijzondere achtergrond. Oorspronkelijk waren ze gemaakt voor de kapel van het kleinseminarie Beekvliet, als blijk van dank van de politieke gijzelaars, die hier in de Tweede Wereldoorlog gedwongen verbleven. Bij de afbraak van de kapel in 1957 zijn ze in het protestantse kerkje geplaatst.

18 TOREN

Petrus Dondersplein 13

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.
- Beklimming mogelijk om 11.30, 12.30, 13.30, 14.30 en 15.30 uur met maximaal 15 personen. Om veiligheidsredenen is de minimum leeftijd 12 jaar.

De toren is een overblijfsel van de middeleeuwse kerk uit het midden van de 15^e eeuw. Hij is qua architectuur verwant aan die van Vught. De toren is opgetrokken uit bakstenen met tufstenen speklagen, overhoekse steunberen en een uitgebouwde traptoren. De toren heeft drie geledingen met in elke geleding geprofileerde spitsboognissen. In de bovenste, open spitsboognissen zitten de galmgaten. Het mechanisch torenuurwerk uit 1937 is van Jos van de Kerkhof en heeft een elektrische opwinding. De toren is gerestaureerd in 1937 en in 2012.

19 MUSEUM VOOR DOVENONDERWIJS

Ingang hoofdgebouw
Koninklijke Kentalis

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur
- Bijzondere expositie van het werk van de Oostenrijkse dove kunstenares Ilse Bernd, oud leerlinge van het Instituut voor Doven (1903 - 1986).

Dit monumentale complex aan de Theerestraat werd gebouwd in 1908-1910 als Instituut voor Doven en is ontworpen door architect J.H.H. van Groenendael. De zorginstelling werd in 1840 opgericht onder leiding van de priester Martinus van Beek, die met behulp van gebarentaal en schrift, het katholieke geloof overbracht aan doven. Het hoofdgebouw heeft architectonische kenmerken van vooral neogotiek en neorenaissance. Dit komt onder meer tot uiting in de vormgeving van de ornamenten in de gevels en detaillering van het metselwerk. Vandaag is alleen het museum geopend! In het museum voor Dovenonderwijs is op dit moment een expositie over het werk van Ilse Bernd, oud leerlinge van het Instituut voor Doven. Ilse is doof geboren in Wenen op 14 juli 1903, haar naam was toen nog Ilse Stern. Ilse kreeg thuis onderwijs van haar moeder. Ze bracht voor het eerst een kort bezoek aan het Instituut

voor Doven in 1920. Terug in Wenen heeft haar vader de naam Ilse Stern laten veranderen in Ilse Bernd. De ouders van vader waren Joods. In 1939 is Ilse teruggekeerd naar het Instituut voor Doven in Sint-Michielsgestel. In 1942 staan de Duitsers op de stoep om 2 Joodse vrouwen op te halen, waaronder Ilse Stern. Dankzij de naamsverandering is Ilse Bernd ontsnapt aan de Duitsers en het concentratiekamp. Ze is hier in het Instituut op 13 februari 1986 overleden. Ze heeft op het Instituut gewerkt als tekenaar voor kinderen om bepaalde situaties duidelijk te maken, ze illustreerde kerkboeken en voorzag de Vriend der Doofstommen, het maandblad voor ouders, begunstigers en oud-leerlingen, van vele illustraties. Ze haalde veel inspiratie uit haar omgeving en gebruikte en hergebruikte materiaal wat voorhanden was.

20 DE HEILIGE MICHAËLKERK

Nieuwstraat 34

- Open op zondag van 13.00 uur tot 17.00 uur.
- Fototentoonstelling in de sacristie.
- U kunt ook een kijkje nemen ónder de kerk.

Nadat de Waterstaatskerk uit 1839 op het Petrus Dondersplein te klein was geworden, werd besloten een nieuwe kerk te bouwen aan de Nieuwstraat. De Heilige Michaëlkerk is ontworpen door de Bossche architect H.W. Valk. Het bevat een mengeling van expressionistische, ambachtelijk-traditionele en op de gotiek geïnspireerde vormen. Het geheel doet denken aan de art-decostijl. Het is een driebeukige, bakstenen kerk zonder transept, met toren en lichttoren boven de viering. De daken zijn met leien gedekt. De kerk heeft een opvallende toren met een overhoekse, vierkante spits tussen de topgevels en wordt geflankeerd door twee ronde kapellen met kegeldaken. Aan de noordzijde bevindt zich de rechthoekige, voormalige sacristie. De kerk heeft geen pilaren maar ver in de zijbeuken geplaatste zuiltjes. Dit zorgt voor een fraaie ruimtewerking en het brede middenschip geeft de kerkgangers een goed zicht op het altaar. De zijbeuken fungeren slechts als smalle loopgangen.

21 ATELIER LEON ADRIAANS

Sterrenbos 2,
Sint-Michielsgestel

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.

Deze driebeukige kortgevelboerderij dateert waarschijnlijk uit de 18^e eeuw. Gesitueerd evenwijdig aan de weg heeft het een rieten zadeldak met wolfseinde en eindschild, met daaronder pannenstroken van gesmoorde Hollandse pannen. In het stalgedeelte bevinden zich ankerbalkgebinten met gehakte telmerken. Het stalgedeelte is opengesteld. De boerderij is vooral bekend als atelier van de bekende, in 2004 overleden, kunstenaar Leon Adriaans. Vanaf de vlieringzolder krijgt de bezoeker een indringend beeld van diens schildersatelier, dat geheel intact is gelaten. In de voormalige koeienstal is door Monique Willems, beheerster en levenspartner van de kunstenaar een expositie ingericht van diens werk.

22 BUITENLOKAAL HAANWIJK

Haanwijk 4a Sint-Michielsgestel

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.
- Om 11.30, 13.00 en 14.30 uur startpunt van een unieke wandeling onder leiding van een gids langs diverse monumenten zoals 't Vaantje, Oud Herlaer, het oude bakhuisje (waar op de ouderwetse manier Brabants roggenbrood wordt gebakken), etcetera.
- Verruil het vaste land voor het water en stap in een bootje van de Vestingfietsen/ Hertogboeren. Er is een doorlopende vaartocht van en naar Kasteel Maurick, begeleid met gedichten en liedjes over verleden, heden en toekomst van de Dommel (start bij de steiger bij Out Herlaer).

Op Landgoed Haanwijk heeft Stichting Het Noordbrabants Landschap een informatiecentrum. Het bestaat uit Museum Romeins Halder, de Kindermoestuyn Haanwijk en een buitenlokaal. In het buitenlokaal is een kleine expositie over het leven van de das, zijn er opgezette dieren, informatiepanelen over de Dommel, de waterflora- en fauna, beheer van Brabants Landschap en van kunstschilder Leon Adriaans.

Voor meer info: haanwijk4a@gmail.com

23 MUSEUM ROMEINS HALDER

voorheen Oudheidkundig Museum

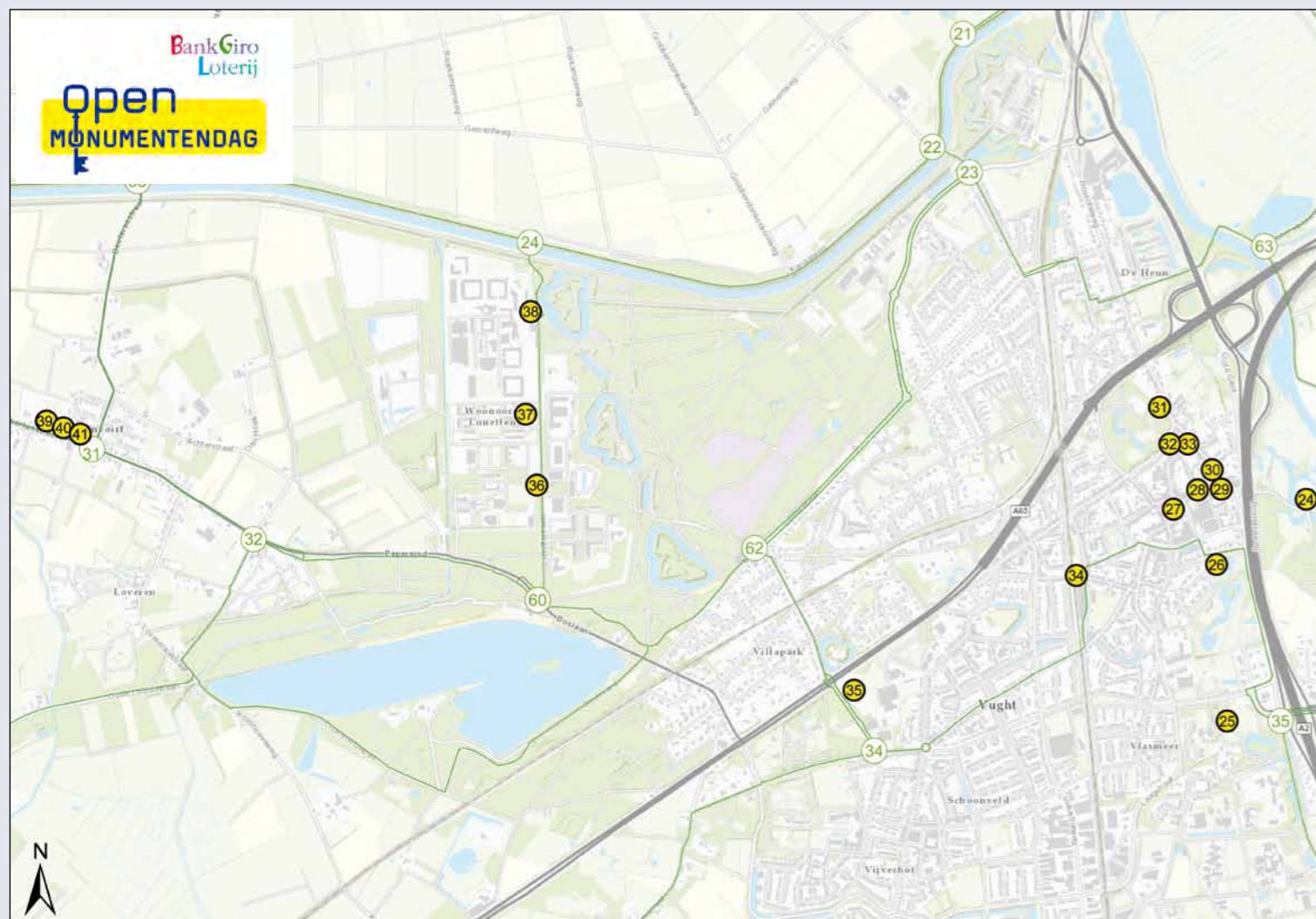
Haanwijk 5b, Sint-Michielsgestel

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.
- Tentoonstelling Romeinse vondsten uit Halder.

Sinds juni 2017 zit Museum Romeins Halder in de verbouwde wederopbouwschuur op het landgoed. Gebouwd in de sobere stijl van vlak na de oorlog, tijdens de wederopbouwperiode. De karakteristieke stijl is na de verbouwing nog steeds goed te zien. In het museum is een tentoonstelling van bijzondere archeologische vondsten, waaronder een vondst van 4800 Romeinse munten.

VUGHT

- 24 Kasteel Maurick
Maurick 3 64
- 25 Landgoed Huize Bergen
Glorieuxlaan 1 64
- 26 Raadhuis Vught 'Leeuwenstein'
Leeuwensteinplein 5 65
- 27 DePetrus
Heuvel 4 65
- 28 Gogelhuis
Marktveld 36 66
- 29 Gripshuis
Marktveld 3 66
- 30 Geniehuis
Taalstraat 211 67
- 31 Koetshuis van Zionsburg
Taalstraat 151 67
- 32 Sint-Lambertustoren
Helvoirtseweg 7 68

- 33 Sint-Lambertuskerk
Helvoirtseweg 5 68
- 34 Voormalig Stationsgebouw
Stationsstraat 30 69
- 35 Taleninstituut Regina Coeli
Martinielaan 12 69
- 36 Geniemuseum
Lunettenlaan 102 70
- 37 Barak 1B
Atlantis 1B 70
- 38 Nationaal Monument Kamp Vught
Lunettenlaan 600 71

CROMVOIRT

- 39 Sint-Lambertuskerk
Sint-Lambertusstraat 53 72
- 40 Woonhuis
Sint-Lambertusstraat 51 73
- 41 Woonhuis
Sint-Lambertusstraat 49 73

WETHOUDER PETER PENNINGS OVER OPEN MONUMENTENDAG

‘In Europa’ is het thema van de Open Monumentendag 2018. Maar Europa is in deze tijd op veel gebieden een ‘thema’. Het gaat om defensiebudgetten, klimaat, vluchtelingen, open en gesloten grenzen, Europese eenheid en de brexit. Europa staat onder druk en spreidt zijn vleugels. Europa borrelt en bruist, getrouw zijn lange, roerige geschiedenis. Europa is een Open Monumentendag waard.

“Voor de roerige Europese geschiedenis ben je in Vught op de juiste plek”, aldus Peter Pennings, wethouder van Vught. “Onze en de Europese historie zijn in meer dan een opzicht nauw verwant.”
Dat klopt. Vught mag dan bescheiden van oppervlakte zijn, maar zijn geschiedenis is van Europese proporties. Die is omvangrijk en gaat diep. Zowel in jaren als betekenis.

“Vught is getuige geweest van godsdiensttwisten, het beleg van 's-Hertogenbosch, de overheersing van de Fransen en de Duitse bezetting”, vertelt Pennings. “Er is hier grensoverschrijdende, zeg maar Europese geschiedenis geschreven. Witte en zwarte bladzijden. Onze monumenten vertellen de bijbehorende verhalen. Van groots en meeslepend tot klein en bescheiden. Er zijn uitspattingen van oude glorie, stille getuigen van landelijk leven en diepe littekens van duistere tijden.

Vertalen we dat naar het Vughtse aanbod van de Open Monumentendag 2018, dan komen we bij ‘klassiekers’ terecht zoals het prachtige Kasteel Maurick, Landgoed Huize Bergen en het raadhuis. Daarnaast zijn het Gripshuis, Gogelhuis en Geniehuis uw bezoek waard. De Sint-Lambertuskerk in Cromvoirt en het Taleninstituut Regina Coeli zijn ook van de partij. En er is nog veel meer”.

“En vergeet u vooral de prachtige Petrus niet”, besluit de wethouder. “De kerk is op schitterende wijze hersteld en toont het prachtige resultaat van een grote collectieve inspanning. Een resultaat dat ook een groot compliment is aan iedereen die dit mogelijk heeft gemaakt”.

24 KASTEEL MAURICK

Maurick 3, Vught

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.
- Informatiepunt De Groene Vesting.
- Opstapplaats doorlopende vaartocht met de Hertogboeren naar Haanwijk.

Het huidige kasteel Maurick is hoogstwaarschijnlijk tussen 1443 en 1464 gebouwd door Henrick van Vladeracken op de plaats van een oudere motteburcht ('een berge dair een hujs op staet'). Meerdere families bewoonden achtereenvolgens het kasteel. De belangrijkste zijn de families Heym, Van Beresteyn en Van Lanschot. In de Tachtigjarige Oorlog was Maurick tijdens de belegeringen van 's-Hertogenbosch het hoofdkwartier van de prinsen Maurits en Frederik Hendrik. In 1629 werd bij Maurick de overgave van de stad getekend. Rechts naast het hoofdgebouw, voorzien van arkeltorentjes, bevindt zich de door twee slanke torens geflankeerde hoofdingang. In de 17^e eeuw werd het kasteel uitgebreid met een vleugel rechts van de ingangspartij. In 1884-1885 begeleidde Lambert Hezenmans, restauratiearchitect van de Sint-Jan, een ingrijpende restauratie. In het kasteel is nu een gerenommeerd restaurant gevestigd en doet het dienst als feest-, vergader- en congreslocatie.

25 LANDGOED HUIZE BERGEN

Glorieuxlaan 1, Vught

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.

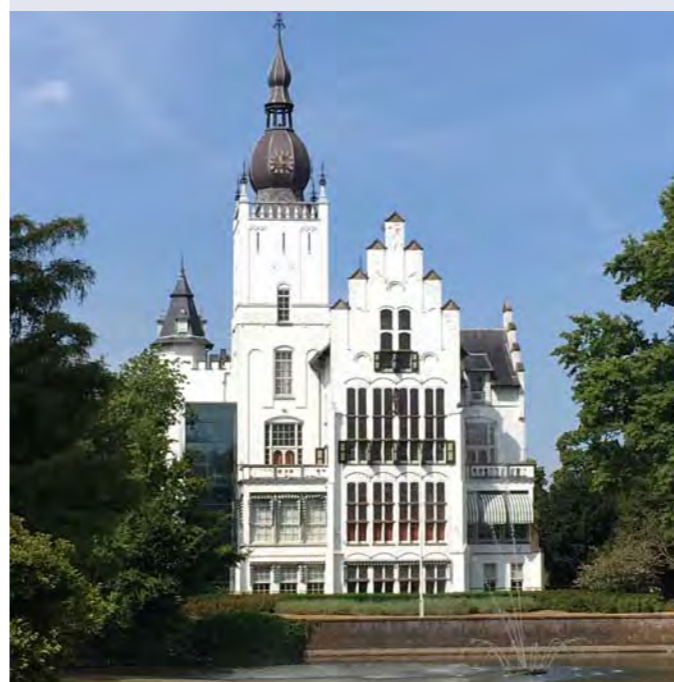

Het landhuis van Landgoed Huize Bergen werd in 1916 gebouwd in opdracht van de familie Fentener van Vlissingen-Roosenburg naar ontwerp van architect J.H. Hanrath. Het 16 hectare grote park rondom de villa met vijver, vogeleiland, boomgaard en kassen werd eveneens aangelegd in de 19^e eeuw. Op het landgoed bevinden zich ook nog een Koetshuis, een dienstwoning en een Bloembinderij. In 1927 nam dochter Charlotte, samen met haar man Willem van Beuningen, intrek in het woonhuis. Dit sociaal bewogen echtpaar is door hun goede daden voor de gemeenschap van Vught niet onopgemerkt gebleven. Zo lieten zij o.a. in de jaren 30 arbeiderswoningen bouwen en organiseerde mevrouw tijdens de oorlog de verstrekking van voedselpakketten aan gevangenen van Kamp Vught. Bij de verkoop van het landgoed in 1950 had Charlotte de wens dat het een maatschappelijke doel zou gaan dienen. Die wens wordt tot op de dag van vandaag nog steeds vervuld. Opbrengsten uit de exploitatie van Landgoed Huize Bergen komen namelijk ten goede aan ideële doelen via de Joannes Bosco Stichting. De stichting ondersteunt daarmee projecten in Brabant gericht op de ontwikkeling van jongeren. Landgoed Huize Bergen heeft zich in de loop der jaren ontwikkeld tot een hotel.

26 RAADHUIS VUGHT 'LEEUWENSTEIN'

Leeuwensteinplein 5, Vught

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.
- Doorlopend rondleidingen vrijwilligers van het Nationaal Monument Kamp Vught.

Een van de opvallendste gebouwen in de gemeente Vught is het fraaie raadhuis. Voordat dit gebouw daadwerkelijk als raadhuis gebruikt werd, stond het bekend als landhuis Leeuwenstein. In 1753 bouwde de beroemde jurist en historicus mr. Johan Hendrik van Heurn hier de eerste Villa Leeuwenstein. Zijn zoon Johan moest in 1794 op Leeuwenstein 's-Hertogenbosch overgeven aan de Franse generaal Pichegru. In 1901 liet de bankier Herman van Rijckevorsel de oude villa afbreken om plaats te maken voor de huidige Villa Leeuwenstein. Deze villa is gebouwd in een neogotische architectuur met statige trapgevels, kantelen en torens. In 1937 werd de villa door architect Valk verbouwd tot raadhuis. Veel (lokale) kunstenaars en ambachtlieden leverden een bijdrage. De buitenzijde werd wit geschilderd.

27 DE PETRUS

Heuvel 4, Vught

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.
- Tentoonstelling van het Vughts Museum over het Vughtse kartuizerklooster.

In het kader van de 'katholieke herleving' werd in 1884 in het centrum van Vught een nieuwe kerk gebouwd naar een ontwerp van architect Carl Weber. De kerk bevat elementen van neoromaanse stijl en Rijnlandse gotiek en veel schilderijen van de hand van Charles Grips. Twee torens aan de voorzijde van de kerk werden bij gebrek aan voldoende middelen nooit gebouwd. Tijdens de bouw vond in 1882 een ernstig ongeluk plaats. Het in aanbouw zijnde noordertransept stortte in, waarbij acht doden vielen. De aannemer werd hiervoor aansprakelijk gesteld en veroordeeld. In 2005 sloot het kerkbestuur de Petruskerk. Plannen om de kerk een andere bestemming te geven, verliepen moeizaam. Toch werd de kerk uiteindelijk gerenoveerd en biedt een spectaculair nieuw onderdak aan het Vughts Museum, de Openbare Bibliotheek, Stichting Anders Bezig Zijn en de Wereldwinkel. Het Amerikaanse tijdschrift Forbes noemde DePetrus een geslaagde herbestemming van een kerk en CNN nam DePetrus op in een lijstje van acht bibliotheken die laten zien dat deze voorziening ook in het digitale tijdperk toekomst heeft.

28 GOGELHUIS

Marktveld 36, Vught

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.

Marktveld 34 en 36 waren vroeger één huis. Ze danken hun naam aan Izaak Jan Alexander Gogel, die er in 1765 werd geboren. Hij was ondernemer en behoorde tot de Patriottenbeweging die zich keerde tegen stadhouder Willem V en de dominante regentenklasse. Hij werd als 'agent (minister) van Financiën' in de regering van de Bataafse Republiek en onder koning Lodewijk Napoleon ontwerper van het Nederlandse belastingstelsel. De voorlopers van de Nederlandse Bank en het Rijksmuseum werden door hem opgericht. Na de inlijving van Nederland door Frankrijk diende hij ook onder keizer Napoleon. Van 1874 tot 1942 woonde de familie De Kort in het linker deel van het huis. Beelhouwer Willem de Kort bouwde achter het huis een beeldenfabriek 'Ateliers voor Christelijke Kunst'. Veel katholieke kerken werd van hieruit voorzien van gipsen beelden. Van 1911 tot 2001 woonde de familie De Bekker in het rechter deel van het huis. Frans de Bekker was onderwijzer en later gemeente-archivaris. Hij schreef veel over de geschiedenis van Vught. In 2005-2007 werd het Gogelhuis – na een periode van verval en dreigende sloopplannen – gerenoveerd.

29 GRIPSHUIS

Marktveld 3, Vught

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.

Dit huis werd in 1882 gebouwd door kunstschilder Charles Grips, op de fundamenten van herberg Het Wild Varken. Grips, afkomstig uit Grave, kreeg in Vught de opdracht om schilderijen te vervaardigen voor de nieuwe Sint-Petruskerk. Dat waren onder meer veertien kruiswegstaties en hoog in de kerk de 'Geheimen van de Rozenkrans', het levensverhaal van Jezus en Maria. Het atelier van Grips bevond zich op de eerste verdieping. De schilderijen voor de Petruskerk waren zo groot dat ze niet de trap af konden. Daarom had het atelier een groot raam, zodat de schilderijen zo naar buiten konden. Na Charles bewoonden zoon Ernest, een bekend restaurateur, en zijn zussen Hubertha en Caroline het pand. Tot 1975 woonde Magdalena van Bergen-Grips er met haar gezin. In latere jaren was er een galerie, met name dankzij Johanna van Dijk. In het afgelopen jaar kreeg het 'Griphuis' nieuwe eigenaren die het pand hebben gerenoveerd.

30 GENIEHUIS

Taalstraat 211, Vught

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.

Het Geniehuis is een woonhuis dat eind 19^e eeuw gebouwd is door Willem van Son, officier van de Genie. Op een gevelsteen in de achtergevel staat zijn naam en het bouwjaar 1880 vereeuwigd. Van Son liet het huis naar eigen ontwerp bouwen op twee percelen, die voordien dienst deden als moestuin. Het woonhuis heeft een rechthoekige plattegrond en heeft aan de voorzijde anderhalve en aan de achterzijde twee bouwlagen onder een afgeplat schilddak. De gevels van het woonhuis zijn opgetrokken in baksteen met een hardstenen plint en rijke sierelementen in stucwerk. De voorgevel is symmetrisch met vijf traveeën. In het midden van de voorgevel de entree, die wordt gevormd door een houten paneel deur met een afgerond bovenlicht en aan beide zijden twee grote raampartijen. De ingang is voorzien van een hardstenen trap. Onder de bakgoot een kroonlijst met rijk gedetailleerde consoles met daartussen vijf zeshoekige lichtopeningen. In het interieur zijn veel oorspronkelijke elementen zoals plafonds, ornamenten, binnenluiken en marmeren vloer bewaard gebleven. Op de begane grond is de oorspronkelijke scheidingmuur tussen voor- en achterkamer recentelijk teruggebracht. De sober uitgevoerde achtergevel is in tegenstelling tot de voorgevel niet symmetrisch. Achter het huis een verrassend ruime en rustige stadstuin.

31 KOETSHUIS VAN ZIONSBURG

Taalstraat 151, Vught

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.

Rond 1882 werd dit koetshuis annex garage met personeelswoning(en) gebouwd naar ontwerp van architect J. van Nieukerken in de voor die tijd gangbare neorenaissance-baksteenarchitectuur. Het pand werd voorzien van trapgevels en gevelopeningen met ontlastingsbogen in korfboogvorm, met siermetselwerk. Het vooruitspringende middendeel diende als koetshuis. Het wordt geflankeerd door twee voormalige dienstwoningen (vermoedelijk koetsiers- en tuinmanswoningen). Aan de achterzijde is het gebouw circa 100 jaar geleden uitgebreid met een garage in dezelfde stijl, vermoedelijk ook naar ontwerp van Van Nieukerken. Het koetshuis maakt deel uit van het landgoed en vormde stilistisch een eenheid met het gelijktijdig gebouwde landhuis Zionsburg, gebouwd in opdracht van de familie Marggraff. In 2003 brandde het landhuis af en verviel het in een ruïneuze staat. In 2006 werd ook het koetshuis door brand beschadigd, maar het is in 2016 fraai gerestaureerd.

32 SINT-LAMBERTUS-TOREN

Helvoirtseweg 7, Vught

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.
- Beklimming van de toren (voormalige uitkijkpost). Het is een steile klim! Van bovenaf hebt u prachtig zicht op het Vughtse deel van de Linie van Frederik Hendrik. Speciaal voor deze dag is er een 'kijkvenster' gemaakt: u kijkt door transparante afbeeldingen uit 1629 naar het huidige landschap.

De Sint-Lambertus- of Vughtse Toren, gebouwd omstreeks 1500-1560 in baksteen met tufstenen speklagen, heeft drie geledingen waarvan vooral de bovenste twee rijk zijn vormgegeven. De natuursteen is waarschijnlijk hergebruikt van een tufstenen, romaanse voorganger van de gotische kerk. De eerste torenspits verdween in 1562. In 1629 diende de Lambertustoren als uitkijkpost voor Frederik Hendrik en de Staatse troepen. De Taalstraat bestond toen al en vormde de 'as' van de aanval op de stad. De Toren is nu eigendom van de gemeente Vught. Binnen bevinden zich enkele plaquettes ter herdenking van de Vughtse oorlogsslachtoffers van de Tweede Wereldoorlog.

33 SINT-LAMBERTUS-KERK

Helvoirtseweg 5, Vught

- Open op zondag van 12.00 tot 17.00 uur.

De Sint-Lambertuskerk is ontwikkeld van een pre-romaans kerkje (eind 10^e eeuw), via een romaans driebeukig kerkgebouw met recht, – later half rond – koor, naar een gotische kruiskerk met driezijdig gesloten koor (ca. 1400-1480). Dat de parochie is vernoemd naar Sint-Lambertus (672-705), die het zuidelijk deel van de lage landen heeft gekerstend, is een bevestiging van het feit dat het hier om een zeer oude parochie gaat: deze bestond al omstreeks het jaar 700. Toen prins Maurits in 1603 tevergeefs de stad 's-Hertogenbosch belegerde, liep de kerk door brand grote schade op, waarbij het schip instortte. De kerk werd daarna provisorisch hersteld. Sinds het beleg van 1629 wordt de kerk gebruikt door de protestanten. In 1821 werd de kerk aanmerkelijk verkleind door de sloop van het schip, waardoor de grote toren los kwam te staan van de kerk. In het interieur bevinden zich diverse bezienswaardige zaken zoals oude grafzerken, een 17^e-eeuwse preekstoel en een onlangs door Michel van de Laar gerestaureerd monumentaal rouwbord van Christiaan Paulus van Beresteyn († 1758), heer van Maurick.

34 VOORMALIG STATIONS-GEBOUW

Stationsstraat 30, Vught

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.
- Presentatie '150 jaar spoor in Vught'.

Dit jaar is het 150 jaar geleden dat de gemeente Vught een station kreeg. Dat lag op de lijn Eindhoven-'s-Hertogenbosch. Vught kende voor de oorlog drie spoorwegstations: Vught, Vught-IJzeren Man en Vught-Zuid-Oost. De twee laatstgenoemde bevonden zich langs de lijn 's-Hertogenbosch - Tilburg. Zij zijn gesloten in 1938. Het huidige, nog overgebleven stationsgebouw werd geopend in 1868 en was van het Staatsspoor 'nieuw type 4e klasse'. Het bestaat uit een samengestelde bouwmasa van een uitspringend, ofwel risalerend, hoog middendeel tussen lagere zijvleugels. Het middendeel met zadeldak staat haaks op het spoor, de zijvleugels staan evenwijdig aan het spoor. De gevels zijn uitgevoerd als bepleisterd metselwerk. Blinde (zij-)gevels hebben lisenen en boogfriezen. De gevelopeningen in de overige gevels zijn op de begane grond getoogd, op de verdieping zijn zij half rond. In het jaar 2003 verloor het gebouw zijn functie. Momenteel is er een kantoor gevestigd.

35 TALENINSTITUUT REGINA COELI

Martinilaan 12, Vught

- Open op zondag van 14.00 tot 17.00 uur.
- Doorlopende presentatie.
- Doorlopende rondwandeling.

De zware deur die cursisten openen als ze het moderne pand van Language Institute Regina Coeli binnengaan, moet ze doen denken aan de massieve kloosterdeuren van weleer. De entree staat symbool voor het harde werken dat cursisten bij Regina Coeli – dat nog steeds bekend staat als 'de Nonnen van Vught' – te wachten staat om een taal machtig te worden. Achter deze deur ontvouwt zich een internationale gemeenschap met taaltrainers en cursisten uit alle windstreken. In 1903 vestigden zusters uit het Franse Lunéville zich in Vught, die er een klooster bouwden en een meisjes-internaat startten. Zestig jaar later realiseerden de zusters hier het taleninstituut Regina Coeli. Tegenwoordig worden de lessen niet meer verzorgd door zusters, maar is het met een eigen gastenverblijf nog steeds een gewilde plek om een taal te leren. Hoewel de gebouwen van het klooster en het internaat allemaal zijn gesloopt, behoudt Vught als monument de onderwijs traditie van de Franse zusters en de kwaliteit van het huidige instituut.

36 GENIEMUSEUM

Lunettenlaan 102, Vught

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.
- Speurtocht voor kinderen.

Het gebouw waarin het Geniemuseum is gevestigd – gebouw K van de Van Brederodekazerne – maakte vroeger deel uit van het ‘Konzentrationslager Herzogenbusch’. Tijdens de oorlogsjaren was het gebouw in gebruik als kampkeuken. Delen van het gebouw zijn zoveel mogelijk in de originele staat teruggebracht. Het Geniemuseum is tevens het Huis van het Regiment Genietroepen: een ontmoetingsplaats voor alle actieve en oud-genisten en hun achterban. In het Geniepark, de buitenexpositie van het museum, staan allerlei constructies, bruggen en voertuigen die getuigen van de creativiteit van de genie. Het is vandaag ook mogelijk een bunker uit de ‘koude oorlog’ te bezoeken!

37 BARAK 1B

Atlantis 1B Vught

- Open op zondag van 12.00 tot 17.00 uur.

Barak 1B is de laatst overgebleven barak van het voormalige Konzentrationslager Herzogenbusch, een uniek oorlogserfgoed en plaats van herinnering. Deze barak is de plek bij uitstek waar Nationaal Monument Kamp Vught de gelaagde geschiedenis van deze historisch zo beladen plaats kan tonen. De expositie bestrijkt verschillende periodes: het concentratiekamp (1943-1944), het opvangkamp voor Duitse burgerevacués uit het grensgebied (1944-1945), het interneringskamp voor NSB'ers (1944-1949) en woonoord Lunetten. Sinds 1951 is een deel van het kamp in gebruik als woonoord voor Molukse ex-KNIL-militairen en hun gezinnen.

In barak 1B komen de lotgevallen samen van tienduizenden mensen die in de afgelopen zeventig jaar noodgedwongen op deze plaats verbleven. Verhalen over vertwijfeling en hoop, over dromen en idealen. Over bewuste keuzes en het toeval, over trauma's en taboes.

38 NATIONAAL MONUMENT KAMP VUGHT

Lunettenlaan 600, Vught

- Open op zondag van 12.00 tot 17.00 uur.

Kamp Vught was tijdens de Tweede Wereldoorlog het enige SS-concentratiekamp buiten nazi-Duitsland. De SS had behoefte aan ruimte omdat de doorgangskampen in Amersfoort en Westerbork de toenemende stroom gevangenen niet meer konden verwerken. Konzentrationslager Herzogenbusch, in de volksmond al snel Kamp Vught, werd opgezet naar het model van andere kampen in nazi-Duitsland. Het viel rechtstreeks onder commando van het SS-hoofdkantoor in Berlijn. In het herinneringscentrum ziet u de vaste expositie en de tijdelijke tentoonstelling ‘Vrouwen in verzet: Hannie, Truus en Freddie’. Buiten ziet u aan de hand van de natuurstenen maquette hoe groot het kamp is geweest en hoeveel gebouwen er stonden. Het kamp was omheind met een dubbele rij betonnen palen met prikkeldraad en een gracht. Buiten het kamp stond om de honderd meter een wachttoren, waarvan u reconstructies ziet. Op het museumterrein vindt u het authentieke crematorium en het monument ter nagedachtenis aan de slachtoffers van het Kindertransport. De nagebouwde barak laat zien hoe de gevangenen werden gehuisvest.

CROMVOIRT

Het dorps hart van Cromvoirt wordt bepaald door drie markante bakstenen gebouwen die het geestelijke en maatschappelijke leven vertegenwoordigen: kerk, pastorie en raadhuis. Deze drie bouwwerken dateren uit het eind van de 19^e eeuw en zijn ontworpen door architect Carel Weber (1820-1908) in de voor die tijd gangbare bouwstijl(en). Volgens de toentertijd gangbare mode werden overheidsgebouwen in een neo-renaïssancestijl ontworpen. De renaissance staat voor de menselijke ratio. De nieuwe rooms-katholieke kerkelijke architectuur greep terug op de middeleeuwse glorie van het katholicisme: de (neo-) gotiek. Op deze plaats in Cromvoirt komt dit duidelijk tot uiting.

39 SINT-LAMBERTUS KERK

Sint-Lambertusstraat 53,
Cromvoirt

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.
- Opstappunt huifkar die langs een aantal monumenten rijdt.

In 1717 kreeg Cromvoirt een eigen parochie, de parochie van Sint-Lambertus, vernoemd naar de patroonheilige van de moederparochie in Vught. Gekerkt werd in een 'schuurkerk', omdat destijds een openlijke belijdenis van het katholieke geloof niet was toegestaan. Vanaf de Franse tijd mocht dat wel. In 1887 werd een nieuwe parochiekerk gebouwd, van de hand van architect Carl Weber, die in Vught ook de Sint-Petruskerk had ontworpen. Weber gebruikte voor Cromvoirt een oud ontwerp voor een kerk in Stiphout, dat daar niet gerealiseerd was. De toren werd er in 1892 aan toegevoegd. Aan het eind van de Tweede Wereldoorlog bleven de Duitsers, een dag vóór de bevrijding, de toren op, omdat zij wilde voorkomen dat de geallieerden hem als uitkijkpost zouden kunnen gebruiken. De toren werd volledig verwoest en het dak van de kerk werd zwaar beschadigd. In 1949 was de kerk al weer hersteld, maar de toren werd niet herbouwd. Achter de kerk bevindt zich een parochiekerkhof.

40 WOONHUIS voormalige pastorie

Sint-Lambertusstraat 51,
Cromvoirt

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.

De statige pastorie van de Sint-Lambertuskerk (1887) is ontworpen in neogotische stijl, wat o.a. tot uiting komt in de details van het baksteenmetselwerk, klimmende boogfriezen in de topgevels, spitsboognissen en keperfriezen (spitsboogfriezen) onder de dakvoet. Het gebouw heeft een kruisvormige hoofdopzet met twee verdiepingen onder zadeldaken met dakruiter en éénlaags zijaanbouwen. Evenals het raadhuis en de kerk zijn de daken gedekt met leien.

41 WOONHUIS voormalig raadhuis

Sint-Lambertusstraat 49,
Cromvoirt

- Open op zondag van 11.00 tot 17.00 uur.

Symmetrisch gebouw (1899) in neo-renaïssance trant, opgebouwd uit souterrain, bel-étage en zolder onder een schilddak, dakruiter en een centrale toegang met trappenbordes. De voorgevel springt hier uit in voorwaartse richting (risaliet) en wordt beëindigd door een trapgevel. Onder het bordes bevond zich een arrestantencel van de politiepost die in het souterrain gevestigd was. Op de bel-étage bevindt zich links van de toegang de voormalige raadskamer, rechts de kamer van de burgemeester. Veel van het oorspronkelijke interieur (stucplafonds, betimmeringen etc.) is behouden gebleven. Het raadhuis is nu in gebruik als kantoor van een architectenbureau.

Op Vele Fronten Anders En Beter

- Geen Schuldenbewind tenzij. Wij houden ons niet bezig met schulden bewind maar richten ons uitsluitend op de medemens met een geestelijke beperking. Hierdoor hoeven wij geen tijd te maken voor crediteuren en schuldregelingen maar kunnen wij ons optimaal richten op het geestelijke en lichamelijke welzijn van de klant.
- Social Support. Onze afdeling houdt iedere klant scherp in de gaten en is proactief in het verbeteren van diens welzijn. Zo wordt er op gelet of de klant genoeg afleiding wordt geboden en optimaal gebruik maakt van de financiële mogelijkheden. Alles in samenspraak met de wettelijke vertegenwoordigers natuurlijk. Leuke dingen doen maakt het leven een stuk aangenamer. Dat geldt ook voor onze klanten.
- Bereikbaarheid. Naast het feit dat we midden in Brabant zitten en dus overal snel kunnen zijn, houden we ook inlooppreekuren bij de aangesloten instellingen. Eens per maand zijn wij op locatie om alle vragen te kunnen beantwoorden.
- Transparant. Alle financiële gegevens zijn voor de gemachtigden 24/7 in te zien. Iedere transactie is traceerbaar en als er dan nog vragen zijn weet onze administratieve afdeling deze te beantwoorden.
- Legal Support. Wij hebben als enige zeer ervaren juristen binnen ons kantoor. Mochten zich juridische vraagstukken voordoen over bijvoorbeeld uitkeringen en vergoedingen, dan kunnen wij dat intern behandelen in plaats van een dure advocaat in te moeten schakelen.

Probeer ons maar uit, het zal u niet teleurstellen

www.bbzn.nl
info@bbzn.nl

Burgemeester Van Lanschotlaan 2 5262 AG Vught Tel: 06 38.297.055

Pronk Producties voor al uw cultuurhistorische boeken en magazines

Het Jaarboek van de Nederlandse Archeologie ligt nu in de boekhandel of bestel hem via Bol.com

PRONKPRODUCTIES
media, magazines & more

www.pronkproducties.nl
info@pronkproducties.nl

VAN DER VALK
HOTEL 'S-HERTOGENBOSCH - VUGHT RESERVEREN? 073-6587777 - HOTELVUGHT.NL

NA AFLOOP VAN DE OPEN MONUMENTENDAG
GENIETEN VAN EEN SPECIAAL
3-gangen Monumentendag Menu
3-GANGEN KEUZE MENU VAN NORMAAL € 27,50
NU VOOR SLECHTS **€ 24,50** PER PERSOON

Voorwaarden

- VOORAF RESERVEREN GEWENST
- MAXIMAAL 4 PERSONEN PER RESERVERING
- ENKEL GELDIG OP 8 EN 9 SEPTEMBER 2018
- OP VERTOON VAN DEZE ADVERTENTIE

COLOFON

PRODUCTIE & EXPLOITATIE

Pronk Producties

TEKSTEN

Afdeling Erfgoed gemeente 's-Hertogenbosch
en Henk Smeets Vughts Museum

VORMGEVING EN OPMAAK

Nika grafische vormgeving, Vught

FOTOGRAFIE

Antwan Hoedemakers, Celestine Vugts, Jac. Biemans,
Jan van de Ven, Stijn Poelstra en Veronica Denis
Voorpagina: Marc Bolsius

Dit magazine is een uitgave van Pronk Producties en het comité Open Monumentendag in samenwerking met de gemeenten 's-Hertogenbosch, Vught en Sint-Michielsgestel in het kader van Open Monumentendag 2018.

Dit magazine wordt in een oplage van 95.000 exemplaren gedrukt.

Verspreiding geschiedt huis aan huis in de gemeenten 's-Hertogenbosch, Vught en Sint-Michielsgestel. Het magazine is ook verkrijgbaar via Stadhuis, vvv, Het Noordbrabants Museum, Bibliotheek, Groot Tuighuis, gemeentekantoor Vught en gemeentehuis Sint-Michielsgestel en de opengestelde monumenten.

Met speciale dank aan de afdeling Erfgoed van de gemeente 's-Hertogenbosch en alle vrijwilligers.

Digitaal is het magazine te zien op: www.s-hertogenbosch.nl en www.openmonumentendag.nl.

Bezoek de schatten van Vught

ZONDAG
9 SEPTEMBER
11 - 17 UUR

Pastorie Cromvoirt

Geniemuseum

Koetshuis op Landgoed Zionsburg

DePetrus

BEZOEK OPEN MONUMENTENDAG IN VUGHT EN CROMVOIRT

Zie pagina 62 t/m 73 voor meer informatie

www.bezoekvught.nl

Bezoek Vught